

RÓMAI DOKUMENTUMOK XXXIII.

AZ EGYHÁZI KULTURÁLIS JAVAK PÁPAI BIZOTTSÁGA

AZ EGYHÁZI KULTURÁLIS JAVAK
LELTÁROZÁSÁNAK ÉS KATALOGIZÁLÁSÁNAK
SZÜKSÉGESSÉGE ÉS SÜRGŐSSÉGE

RÓMAI DOKUMENTUMOK XXXIII.

AZ EGYHÁZI KULTURÁLIS JAVAK PÁPAI BIZOTTSÁGA

**AZ EGYHÁZI KULTURÁLIS JAVAK
LELTÁROZÁSÁNAK
ÉS KATALOGIZÁLÁSÁNAK
SZÜKSÉGESSÉGE ÉS SÜRGŐSSÉGE**

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
az Apostoli Szentszék Könyvkiadója
Budapest 2006

PONTIFICIA COMMISSIONE
PER I BENI CULTURALI DELLA CHIESA

Lettera Circolare

NECESSITÀ E URGENZA
DELL' INVENTARIAZIONE
E CATALOGAZIONE
DEI BENI CULTURALI
DELLA CHIESA

CITTÀ DEL VATICANO, 8 DICEMBRE 1999

Fordította
Kovács Gergely

Lektorálta
Farkas Attila

Sorozatszerkesztő
Dr. Németh László
a Pápai Magyar Intézet rektora

Minden jog fenntartva,
beleértve a bármilyen eljárással való
sokszorosítás jogát is

ISBN 963 360 615 2 összkiadás
ISBN 963 361 791 X XXXIII. kötet

Szent István Társulat
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1.
Felelős kiadó: Dr. Rózsa Huba alelnök
Felelős kiadóvezető: Farkas Olivér igazgató
Készült a Szent István Társulat
sokszorosító műhelyében

Főtisztelendő Eminenciás (Excellenciás) Úr!

Az Egyházi Kulturális Javak Pápai Bizottsága, miután korábbi megnyilatkozásaiban már foglalkozott a könyvtárak és a levéltárak helyzetével¹, jelen körlevelét az egyházi hivatalok és intézmények által kezelt kulturális javak leltározásának és katalogizálásának szenteli azzal a céllal, hogy megóvja és valódi értékének megfelelően kezelje az Egyház hatalmas történelmi és művészeti örökségét. Ez az örökség építészeti, festészeti és szobrászművészeti alkotásokból áll, valamint bútorokból, liturgikus berendezési és használati tárgyakkól, öltözetekből, hangszerekből és egyéb alkotásokból². Ez az örökség felfogható úgy is, mint a keresztény közösség történelmi múltjának és alkotó erejének a sajátos, tárgyasult leképeződése. Az istentiszteleti formák, a hitoktatás, a szeretet gyakorlása és a kulturális közeg alakította ki azt a környezetet, amelyben a hívők közössége elsajátítja és megéli hitét. A hit képekben való megjelenítése gazdagítja a teremtett és a természetfeletti világgal fennálló kapcsolatot azáltal, hogy felidézi a bibliai történeteket és szemlélteti a hívő ember különféle vallásgyakorlási formáit.

A helyi keresztény közösségek ily módon magukénak érzik a művészet, és különösen az egyházművészet alkotásait, erős kötődés alakul ki bennük, ami jellemzi és megkülönbözteti a részegyházakat a világegyház térképén. A helyi közösségek levéltárakban, könyvtárakban és múzeumokban felhalmozott kézműves alkotásai, iratai és szöveges emlékei évszázata-

¹ Vö. Az Egyházi Kulturális Javak Pápai Bizottsága *Le biblioteche ecclesiastiche* című 1994. április 10-i körlevele (iktatószám: 179/91/35), valamint *La funzione pastorale degli archivi ecclesiastici* című, 1997. február 2-i körlevele (iktatószám: 274/92/118).

² Az Egyházi Kulturális Javak Pápai Bizottsága első plenáris ülésének résztvevőihöz szóló, 1995. október 12-i beszédében II. János Pál pápa a következőképpen határozza meg a „kulturális javak” fogalmát: „mindenekelőtt az Egyház küldetésének szolgálatába állított festészeti, szobrászati, építészeti, zeneművészeti és mozaik alkotások. Ezekhez járulnak még az egyházi könyvtárakban elhelyezett könyvek és az egyházi közösségek levéltáraiban őrzött történelmi dokumentumok. E fogalom körébe tartoznak végül a tömegkommunikációs eszközök által terjesztett vagy előállított irodalmi és színművészeti alkotások és filmek” (*L'Osservatore Romano*, 1995. október 13., 5.). Vö. *Codex Juris Canonici (=CIC)* 1189. kánon.

dok során azért jöttek létre, hogy az Egyház különböző lelkipásztori és kulturális szükségleteit szolgálják.

Ez a gyümölcsöző tevékenység „annál jobban szolgálja tehát Istent és az ő dicséretét és dicsőségét, minél tudatosabban törekszik arra, hogy a lehető legjobban vezesse Isten felé az emberek lelkét”³.

Ha a könyvtár az elmélyülés, a levéltár pedig az emlékezés *színtere*, akkor az Egyház történelmi és művészeti öröksége kézzel fogható *tanúbizonyysága* a helyi keresztény közösségek kézműves és művészi alkotóerejének, amely azt a célt szolgálta, hogy minél szebbé varázsolja az istentisztelet, az imádság, a vallási élet, a tanulás és az emlékezés helyeit. A különböző jellegű és stílusú műemlékek és műtárgyak tehát végigkísérik az Egyház történetét, sajátos helyi kötődésük által pedig – mint alkalmas eszközök – előmozdíthatják az evangélium hirdetését a ma élő emberek körében.

Az emberiség kulturális javainak összességén belül kitüntetett helyet foglal el az Egyház nagy hatású történelmi és művészeti öröksége, alkotásainak sokasága és sokfélesége, valamint ezek többségének kiváló minősége és szépsége révén. Nem szabad megfeledkezni azokról a jeles személyiségekről sem, akik az Egyház szolgálatába állították kimagasló tehetségüket, tudva azt, hogy a művészi hivatás a kereszténység minden néphez szóló üzenetéről képes tanúságot tenni. Minden keresztény ihletésű műalkotás egyszerre az egyetemes és a helyi szellemiség kifejeződése. Ezek az alkotások hozzájárulhatnak az egyéni és közösségi istenkeresés élményéhez, néhány esetben az alkotó és a befogadó között teljes lelki összhangot teremtve.

E javak megőrzését az általuk szakadatlanul betöltött kulturális és egyházi szerep szolgálja leginkább. Elegendő arra gondolni, hogy milyen bonyolult feladat és nagy tehertétel lenne egy közösség számára azoknak az építményeknek a fenntartása, amelyek elveszíüik eredeti rendeltetésüket, és hasonlóan nehéz lenne az eredeti rendeltetéshez új helyszínt választani. A kulturális javak „alapvető védelmén” kívül fontos tehát ezek „megőrzése eredeti összefüggérendszerükben”. Hasonló összetett látásmódot igényel a kulturális örökség valódi értékének megfelelő kezelése. Különösen

³ A II. Vatikáni Zsinat, 122. számú *Sacrosanctum Concilium* kezdetű konstitúciója: „Quae [...] Deo eiusdemque laudi et gloriae provehendae eo magis addicuntur, quo nihil aliud eis propositum est, quam ut operibus suis ad hominum mentes pie in Deum convertendas maxime conferant” (*Sacrosanctum Oecumenicum Concilium Vaticanum II, Constitutiones, Decreta, Declarationes, cura et studio Secretariae Generalis Concilii Oecumenici Vaticani II, Vatikánváros, 1993, 56.*

érvényes ez a szakrális épületekre, amelyekben az Egyház történelmi és művészeti értékeinek legnagyobb része található. Ezenkívül nem szabad alábecsülni azt a követelményt, amely arra irányul, hogy lehetőség szerint megmaradjon az épületek és a bennük lévő műalkotások egysége annak érdekében, hogy így együtt teljes és átfogó élményt nyújthassanak.

E felbecsülhetetlen örökség megóvásának előzetes feltétele a *teljes megismerésükre irányuló tevékenység*. Ennek meg kell előznie a későbbi beavatkozásokat és mindazt, amit hatáskörük szerint akár az egyházi, akár a világi hatóságok a megőrzésük érdekében véghez visznek.

A különféle alkotások megismerésének számtalan lehetősége van, ezek közül azonban a legmegfelelőbb és széles körben a legelfogadottabb a műalkotások *leltározása* és ezt követő *katalogizálása*. A különböző helyeken fellelhető kézműves alkotások között fennálló kapcsolódási pontok és az egyazon helyen lévők közötti összefüggések meghatározása az adatszerű kutatás korszerű módszereinek alapját képezi.

Ennek a megyéspüspökökhöz intézett körlevélnek éppen az a célja, hogy a különböző egyházmegyék főpásztorai felhívják a figyelmet a történelmi és művészeti örökség gondozásának sürgős feladatára, és így sor kerülhessen mindenekelőtt a leltározási munka elvégzésére, ezt követően pedig a szükséges nyilvántartási katalógusrendszer létrehozására. Ez a körlevél szeretné a megszentelt élet intézményeinek és az apostoli élet társaságainak elöljáróit is fogékonnyá tenni a téma iránt, hiszen ezek az intézmények a századok folyamán felbecsülhetetlen értékű kulturális örökséget hoztak létre.

A körlevél a továbbiakban a leltározás és az erre alapozott katalogizálás folyamatát kívánja bemutatni. Ez egy összetett, *sürgős és szükséges* tevékenységi kör, időről időre finomodó módszerekkel, éppen ezért az átmeneti megoldásoknak és az erőforrások pazarlásának elkerülése érdekében tudományos alaposággal kell elvégezni a munkát.

Mielőtt ez a dokumentum bővebben kifejtené a leltározás sürgősségének kérdését és vázolná a katalogizálás mozzanatait, bevezető szakaszában az Egyháznak, a kulturális javak iránt az első századok óta tanúsított kitartó érdeklődésével foglalkozik, valamint tisztázza a leltározás-kategorizálás fogalmát, tárgyát, módszerét és célját. A körlevél végezetül a témában érdekelt intézményekre és felelős személyekre hívja fel a figyelmet.

A körlevél egyetlen összetett fogalomban egyesíti a leltározás és a katalogizálás fogalmát. Teszi mindezt elméleti és gyakorlati megfontolásból, a két, egymás után következő tevékenységi kör szükségszerű folytatóságossága miatt, a róluk alkotott kép érthető különbözőségei és a két téma eltérő kidolgozottsága miatt és főként a helyi egyházak más és más hely-

zetére tekintettel. Ez a dokumentum tehát útmutatást ad a leltározás szükséges és sürgős, valamint a katalogizálás kívánatos és fontos feladatához.

Ez a munkaterv az Egyházi Törvénykönyvnek azt a rendelkezését veszi alapul, amely előírja, hogy „pontos és részletes leltárt kell készíteni az ingatlanokról, az értékes vagy bármiképpen a kulturális javakhoz tartozó és az egyéb ingóságokról, azok leírásával és becsértékével”⁴. Ez a rendelkezés teszi szükségessé az Egyház történelmi és kulturális örökségének minél teljesebb leírását, részleteiben éppúgy, mint teljes összefüggésrendszerében. A Törvénykönyv rendelkezése ugyanis, bár a vagyontárgyak védelme céljából adminisztratív eljárást ír elő, maga az idézett szöveg és a mögöttes törvényhozói szándék is arra ösztönzi a rendelkezés végrehajtóit, hogy *pontos és részletes (accuratum ac distinctum)* leltárt készítsenek, és ezáltal elősegítsék a kulturális javak nagyobb egyházi megbecsülését, összhangban az Egyháznak, a *lelkek üdvösségét (salus animarum)* szolgáló tevékenységével. Egyébiránt a vagyontárgyak *leírásának* kötelezettsége ösztönző erőt jelent a részletekbe menő leltározás lebonyolítására és a katalógusrendszerek fokozatos kialakítására is.

Ez a dokumentum tehát ahhoz szeretne általános iránymutatást adni a részegyházak számára, hogy miképpen történjen meg saját történelmi és művészeti örökségüknek a leltározása, és hogy milyen módon illeszthető aztán mindez egy katalogizált nyilvántartási rendszerbe, szem előtt tartva e helyi egyházi igényeket, az adott politikai helyzetet, valamint a rendelkezésre álló személyi és anyagi lehetőségeket.

⁴ CIC 1283. kánon: „Antequam administratores suum munus incant [...] 2° accuratum ac distinctum inventarium, ab ipsis subscribendum, rerum immobilium, rerum mobilium sive pretiosarum sive utcumque ad bona culturalia pertinentium aliarumve cum descriptione atque aestimatione earundem redigatur, redactumque recognoscatur; 3° huius inventarii alterum exemplar conservetur in tabulario administrationis, alterum in archivo curiae; et in utroque quaelibet immutatio adnotetur, quam patrimonium subire contingat”. (magyar fordítása in: Erdő Péter: Az egyházi törvénykönyv, Budapest, 1986, 863.); Vö. *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium (=CCEO)*, 252–261. kánon.

1. Leltározás-katalogizálás: TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEK

Az Egyház a legkorábbi időktől fogva átérezte a kulturális javak fontosságát küldetésének teljesítése során. Mindazt ugyanis, amit „a századok során bármely módon igénybe vett”, művészi értékkel ruházta fel, és a saját „lelki szépségének kifejező eszközévé tette”⁵. Az Egyház azontúl, hogy művészeti és a kulturális értékek megrendelője volt, mindent elkövetett saját kulturális javainak megőrzése és megbecsülése érdekében, ahogy ezt az alábbi rövid történeti áttekintés is bizonyítja.

A katakombák falfestményei, a díszes templomok, valamint az értékes liturgikus használati tárgyak és öltözékek meggyőző tanújeleit adják annak, hogy az Egyház milyen jelentőséggel ruházta fel a műalkotásokat. A *Liber Pontificalis*⁶ és a Vatikáni Titkos Levéltárban őrzött *Inventáriumok*⁷ bizonyítják, hogy a pápák milyen nagy gondot fordítottak a templomok díszítésére, és hogy a közfelfogásban a művészeti alkotásokra rövid idő alatt olyan örökségként tekintettek, amely körültekintő gondoskodást kíván.

A régmúlt időkben a pápai tanítóhivatal részéről az egyik első megnyilatkozás, amely az egyházművészet rangjának elismerését jelzi Nagy Szent Gergely pápa (590–604) nevéhez fűződik. Ő kiállt a képek használata mellett, ezek ugyanis alkalmas eszközei annak, hogy megőrizték a kereszténység történelmi emlékanyagát, és áhítatot ébresztve Isten imáadására indítsák a híveket; mindezen túl pedig az írástudatlanokat a szentírási tör-

⁵ Vö. *Circolare della Segreteria di Stato di Sua Santità ai Rev.mi Ordinari d'Italia*, 1924. szeptember 1. (száma: 34215), in: Fallani, G.: *Tutela e conservazione del patrimonio storico e artistico della Chiesa in Italia*, Róma, 1974, 192.

⁶ Nagy Szent Leó pápával (440–461) kapcsolatban például ez olvasható benne: „Hic renovavit post cladem Wandalicam omnia ministeria sacra argentea per omnes titulos conflata, hydrias VI argenteas: duas basilice Constantiniane, duas basilice beati Petri, duas basilice beati Pauli [...] quae omnia vasa renovavit sacra [...] Et basilicam beati Pauli apostoli renovavit [...] Hic quoque constituit super sepulchra apostolorum custodes qui dicuntur cubicularii, ex clero romano” (*Liber Pontificalis*, Prerovsky, U. gondozásában [= *Studia Gratiana*, 22], II. kötet, Róma, 1978, 108–110.).

⁷ Vö. Vatikáni Titkos Levéltár, I-LXXX. szekrény; a Brévék Titkárságának levéltári lelőhelyei; Zsinati Kongregáció; a Búcsúk és a Szent Ereklék Kongregációja; *Brevia et Decreta*.

ténetek ismeretére tanítják.⁸ A Keleti Egyházat évtizedeken át felzaklató képrombolási küzdelemre, amelynek nyugaton is jelentős visszhangja támadt, a II. Niceai Zsinat (787) tett pontot, meghatározva a kereszténységnek a képekhez való viszonyát és rögzítve ennek szabályrendszerét.⁹

Közismert, hogy a monasztikus szerzetesrendek (különösen a bencések) és a kolduló rendek az egész középkoron át kitüntetett figyelemmel fordultak a művészeti alkotások felé, hatást gyakorolva még ezek stílusára is, és olyan vonatkozó rendelkezéseket hoztak, amelyeket olykor saját szabályzataik sorába illesztettek.

A történészek szerint a javak gondozásának szent kötelességét az Egyház az „ostiariusok” beiktatásának III. század közepe táján keletkezett imádságában írta körül első alkalommal: „Ügyeljete arra, hogy hanyagságtok miatt el ne pusztuljon semmi a templomban lévő tárgyak közül. Úgy serénykedjete, mintha Istennek kellene számot adnotok minden dologról, amit ezek a (nektek átadott) kulcsok őriznek”¹⁰.

Hamarosan maguk a római pápák hoztak számos olyan rendelkezést, főként a kulturális javak elidegenítésével és elajándékozásával kapcsolatban, amelyek szigorú büntetéssel, még kiközösítéssel is sújtották azokat, akik a szükséges felhatalmazások nélkül jártak el ilyen ügyekben.¹¹

⁸ Nagy Szent Gergely pápa, a következőket írja Serenusnak, Marsiglia püspökének, aki a bálványimádástól való félelmében eltávolíttatta a templomokból a festményeket: „Aliud est enim picturam adorare, aliud per picturae historiam quid sit adorandum addiscere. Nam quod legentibus scriptura, hoc idiotis praestat pictura cernentibus, quia in ipsa etiam ignorantes vident quid sequi debeant, in ipsa legunt qui litteras nesciunt... Ac deinde subjugendum quia picturas imaginum, quae ad aedificationem imperiti populi fuerant factae, ut nescientes litteras, ipsam historiam intendentes, quid actum sit discerent... ut ex visione rei gestae ardorem compunctionis percipiant, et in adoratione solius omnipotentis sanctae Trinitatis humiliter prosternantur” (Gregorius Magnus, *Epistulae*, in: *Patrologia Latina (= PL)* 77, 1128 C; 1129 BC).

⁹ Vö. *Conciliarum Oecumenicorum Decreta*, Alberigo, G. és mások gondozásában, Bologna, ³1973, 133–137.

¹⁰ Egger, A., *Kirchliche Kunst und Denkmalpflege*, Brixen, 1932, 7.: „Providete [...] ne per negligentiam vestram illarum rerum, quae intra ecclesiam sunt, aliquid pereat. Sic agite, quasi Deo reddituri rationem pro iis rebus, quae his clavibus recluduntur”.

¹¹ 447. október 31-én I. Leó pápa kiközösítés, sőt laicizálás terhe alatt megtiltja a püspököknek és minden egyházi személynek, hogy súlyos indok és a papság egyetértése nélkül elajándékozza, elcserélje vagy eladja a templomok értékes kincseit: „Sine exceptione decernimus, ne quis episcopus de ecclesiae suae rebus audeat

Nemcsak a pápák, de az egyetemes zsinatok is foglalkoztak a kulturális javak védelmével. Ezen a téren említésre érdemes a IV. Konstantinápolyi Zsinat (869–70)¹² és a II. Lyoni Zsinat (1274)¹³, különösképpen pedig a Trienti Zsinat, amely azon túl, hogy egy határozattal megerősítette a képrombolás elleni állásfoglalását, kiegészítette mindezt egy új és igen fontos elemmel: felszólította a püspököket arra, hogy tanítsák híveiket a szentképeknek a keresztény életben betöltött jelentőségére és hasznosságára.

quidquam vel donare vel commutare vel vendere. Nisi forte ita aliquid horum faciat, ut meliora prospiciat, et cum totius cleri tractatu, atque consensu, id eligat, quod non sit dubium Ecclesiae profuturum. Nam presbyteri vel diaconi, aut cuiuscumque ordinis clerici, qui conniventiam in Ecclesiae damna miscuerint, sciant se et ordine et communione privandos, quia plenum iustitiae est, ut non solum episcopi, sed etiam totius cleri studio, ecclesiasticae utilitatis incrementa serventur, et eorum munera illibata permaneant, quae pro animarum suarum salute, fideles de propria substantia ecclesiis contulerunt (vö. *Magnum Bullarium Romanum*, Graz, 1964, I. kötet, 145.). 535. augusztus 18-án I. Agapétosz pápa megerősíti ezt a tiltást: „Revocant nos veneranda Patrum manifestissima constituta, quibus prohibemur, praedia iure Ecclesiae, cui nos omnipotens Dominus praeesse constituit, quolibet titulo ad aliena iura transferre” (uo., 145.).

¹² A IV. Konstantinápolyi Zsinat, 15. kánonja szerint az egyházi javak elidegenítésére csupán egyetlen indok fogadható el, a foglyok kiváltása: „Apostolicos et paternos canones renovans sancta haec universalis synodus, definivit neminem prorsus episcopum vendere vel utcumque alienare cimelia et vasa sacrata, excepta causa olim ab antiquis canonibus ordinata, videlicet quae accipiuntur in redemptionem captivorum” (*Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, 177.).

¹³ A II. Lyoni Zsinat 22. számú konstitúciójában az Apostoli Szentszék különleges engedélyéhez köti az egyházi javak elidegenítését, emellett pedig az engedély nélküli elidegenítést érvénytelennek nyilvánítja, és a törvényt megsértő klerikusokat hivatalvesztéssel, a laikusokat pedig kiközösítéssel fenyegeti: „Hoc consultissimo prohibemus edicto, universos et singulos praelatos ecclesias sibi commissas, bona immobilia seu iura ipsarum, laicis submittere, subicere seu supponere, absque Capituli sui consensu et Sedis Apostolicae licentia speciali... Contractus autem omnes, etiam iuramenti, poenae vel alterius cuiuslibet firmitatis adiectione vallatos, quos de talibus alienationibus, sine huiusmodi licentia et consensu contigerit celebrari, et quicquid ex eis secutum fuerit, decernimus adeo viribus omnino carere, ut nec ius aliquod tribuant nec praescribendi etiam causam parent. Et nihilominus praelatos, qui secus egerint, ipso facto ab officio et adinstratione, clericos etiam qui scientes, contra inhibitionem praedictam aliquid esse praesumptum, id superiori denuntiare neglexerint, a perceptione beneficiorum, quae in ecclesia sic gravata obtinent, triennio statuimus esse suspensos” (*Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, 325.).

gára, és kötelezővé tette, hogy minden „szokatlan” képről és szoborról az illetékes püspök mondjon ítéletet.¹⁴

1534. november 28-án III. Pál pápa első ízben nevezett ki az ókori kulturális javak megőrzéséért felelős megbízottat¹⁵. Később VII. Piusz pápa az ókoriakon kívül minden más korszakból származó kultúrkinccset felvett a megőrzendő javak sorába egy sajátkezű, 1802. október 1-jén keltezett okiratával.¹⁶ Ezekre az iránymutatásokra támaszkodva 1820. április 7-én Pacca bíboros, pápai kamarás Rómában és a Pápai Állam területén elrendelte a teljes kultúrkinccs leltározását: „Kivétel nélkül minden rendfőnök, gondnok, házfőnök, valamint azok a személyek, akik Róma és a Pápai Állam egyházi és világi közintézményeit vezetik és épületeit gondozzák, beleértve a templomokat, a kápolnákat és a kolostorokat, bármilyen kiváltságokkal vagy felmentésekkel rendelkeznek is, amennyiben szobor- és festménygyűjteményeket, egyházi és világi jellegű régiséggyűjteményeket, valamint akár több, akár csak egyetlen értékes szépművészeti alkotást őriznek, nagyon pontos és világos jegyzéket kell két példányban, aláírva benyújtaniuk a fent említett tárgyakról, minden egyes darabot külön-külön megemlítve benne”.¹⁷ Ez a rendelet, amely a XIX–XX. században nem kevés európai állam „szépművészeti” törvényeinek alapjául és ihletőjéül szolgált, első ízben rendelte el a leltárak készítését.

Még akkor is, ha a hivatkozott rendelkezések tulajdonképpen a Pápai Államra vonatkoznak, kifejezően mutatják az Egyház kulturális javak védelmére irányuló elkötelezettségét és a jogi védelem szándékával a leltározás feladatának fokozatos előtérbe kerülését és vállalását.

Ami a kifejezetten egyetemes érvényű egyházi törvényhozást illeti, a fentebb már idézett egyetemes zsinati rendelkezéseken kívül érdemes felidézni azt is, hogy 1907-től kezdve X. Piusz pápa kötelezte az olaszor-

¹⁴ „Statuit sancta synodus nemini licere [...] ullam insolitam ponere vel ponendam curare imaginem, nisi ab episcopo approbata fuerit” (*Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, 775.).

¹⁵ A megbízottat Latino Giovenale Mannettónak hívták (vö. Costantini, C., *La legislazione ecclesiastica sull'arte*, in: *Fede e arte*, 5 (1957), 374.).

¹⁶ Vö. Emiliani, A.: *Leggi, bandi e provvedimenti per la tutela dei beni artistici e culturali negli antichi stati italiani 1571–1860*, Bologna, 1978, 110–126.; Mariotti, F.: *La legislazione delle Belle Arti*, Róma, 1892, 226–233.

¹⁷ Vö. Menozzi, D.: *La Chiesa e le immagini. I testi fondamentali sulle arti figurative dalle origini ai nostri giorni*, Cinisello Balsamo, 1995, 248.; Emiliani: *Leggi, bandi e provvedimenti*, 130–145.; Mariotti: *La legislazione*, 235–241.

szági megyéspüspököket, hogy „Egyházmegyei Felügyelőségeket” hozzanak létre azzal a megbízással, hogy felbecsüljék az egyházmegye kulturális javainak értékét, öröködjenek ezek fennmaradásán és ítéletet mondjanak a restaurálási, és az új építkezésekre vonatkozó tervekről.¹⁸

Az Egyháznak ama igyekezete, hogy amit a liturgia szolgálatába állít, annak legyen művészi értéke, legszembetűnőbbben X. Piusz pápának a szent zenéről 1903. november 22-én kiadott rendeleteiben mutatkozik meg.¹⁹ Később XII. Piusz pápa *Mediator Dei* kezdetű enciklikája (1947) rögzítette annak szükségességét, hogy öröködni kell a templom berendezési tárgyainak a szent cselekményekre való alkalmassága felett.²⁰

A fenti törekvések eredményeként az 1917-ben kiadott Egyházi Törvénykönyv 1522. kánonja arra kötelezte az egyházi javak kezelőit, hogy a rájuk bízott ingatlanokról, értékes ingóságokról és minden más vagyontárgyról, ezek leírását és értékbecslését tartalmazó, gondosan elkészített, pontos leltárt készítsenek. A leltárból két példányt kellett készíteni, hogy az egyiket a vagyonkezelő irattárában, a másikat az egyházmegyei hivatal levéltárában őrizhessék. Minden időközbeni változást fel kellett tüntetni mind a két leltári példányban.²¹

Az Egyház művészeti és kulturális értékeinek megőrzése és megbecsülése szempontjából megkerülhetetlen jelentősége van Gasparri bíboros államtitkár 1923. április 15-én (16605 iktatószám alatt) és 1924. szeptember 1-jén (34215-ös iktatószám alatt) kibocsájtott körlevelének.²² Utóbbi, amelynek címzettjei Olaszország megyéspüspökei voltak, hírül adta egy

¹⁸ Vö. *Lettera circolare dell'Em.mo Card. Merry del Val per l'istituzione dei Commissariati diocesani per i monumenti custoditi dal Clero*, 1907. december 10. (szám: 27114), in: Fallani: *Tutela e conservazione*, 182–184. Az egyházművészetrel kapcsolatos egyházi törvényhozást illetően vö. Costantini: *La legislazione ecclesiastica* 359–447.

¹⁹ Vö. *Tra le sollecitudini Motu Proprio*, 1903. november 22., in: *Pii X Pontificis Maximi Acta*, I. kötet, Romae ex Typographia Vaticana, 1905, 75.; Costantini: *La legislazione ecclesiastica*, 382.

²⁰ Vö. *Acta Apostolicae Sedis (= AAS)* 39 (1947) 590.

²¹ „Antequam administratores [...] suum munus incant [...] 2º Fiat accuratum ac distinctum inventarium, ab omnibus subscribendum, rerum immobilium, rerum mobilium pretiosarum aliarumve cum descriptione atque aestimatione earundem; vel factum antea inventarium acceptetur, adnotatis rebus quae interim amissae vel acquisitae fuerint; 3º Huius inventarii alterum exemplar conservetur in tabulario administrationis, alterum in archivo Curiae; et in utroque quaelibet immutatio adnotetur, quam patrimonium subire contingat” (*CIC*, 1917, 1522. kánon).

²² Vö. Fallani: *Tutela e conservazione*, 184–194.

„különleges, Olaszország egészét átfogó hatáskörrel rendelkező Központi Egyházművészeti Bizottság” felállítását Rómában, a Pápai Államtitkárság szervezeti keretein belül. Ennek feladata, hogy az egyházmegyei (vagy több egyházmegye, illetve egyháztartomány által működtetett) felügyelőségekkel együttműködve, de önálló hatáskörrel irányítsa, felügyelje és hírközlő tevékenységével mindenütt biztosítsa a keresztény művészeti érzék érvényesülését, és előmozdítsa az Egyház művészeti örökségének szakszerű megőrzését és gyarapodását.

Az Államtitkárság hasonló céloktól vezérelve 1923. október 3-án (22352-es iktatószám alatt)²³ és 1925. december 1-jén (49158-as iktatószám alatt)²⁴, egyházművészeti témában pápai rendelkezéseket közölt. Emelítésre méltóak még a Zsinati Szent Kongregáció 1928. augusztus 10-i, 1929. június 20-i²⁵ és 1939. május 24-i²⁶ keltezésű körlevelei.

1971. április 11-én kelt körlevelében a Papi Kongregáció előírta az egyházi épületek és a bennük található művészeti vagy történelmi értékkel rendelkező tárgyak leltárba vételét.²⁷

A jelenleg érvényben lévő 1983-as Egyházi Törvénykönyv 1283/2–3. kánonjában megerősíti az 1917-es Kódex irányelveit, ám a leltárba veendő javak körét kibővíti a bármiképpen a kulturális javakhoz tartozó ingóságokkal.²⁸

Összességében tehát megállapítható, hogy az Egyház ama közintézmények közé tartozott, amelyek elsőként szabályozták saját törvényeikkel a küldetésük teljesítésének szolgálatába állított művészeti örökség létrehozását, megőrzését és valódi értékének megfelelő kezelését.

²³ Vö. az olaszországi megyéspüspökökhöz intézett, *Circa l'impianto dell'illuminazione elettrica della Chiesa* című körlevél, in: Vatikáni Titkos Levéltár, az Államtitkárság levéltárának lelőhelye, 52. betűrendes tárgymutató, 1923.

²⁴ Vö. Costantini: *La legislazione ecclesiastica*, 425.

²⁵ Vö. *AAS* 21 (1929), 384–399.

²⁶ Vö. *AAS* 31 (1939), 266–268.

²⁷ Vö. *AAS* 63 (1971), 315–317.

²⁸ *CIC* 1283. kánon: „Mielőtt a vagyonkezelők feladatukat átveszik [...] 2. általuk aláírandó pontos és részletes leltárt kell készíteni az ingatlanokról, az értékes vagy bármiképpen a kulturális javakhoz tartozó és az egyéb ingóságokról, azok leírásával és becsértékével; a kész leltárt felül kell vizsgálni; 3. ennek a leltárnak egyik példányát a vagyonkezelőség levéltárában, a másikat az egyházmegyei hivatal levéltárában kell őrizni; mindkettőbe be kell jegyezni minden változást, ami esetleg a vagyonban végbement.” (magyarul in: Erdő Péter: *Az Egyházi Törvénykönyv*, Budapest, 1986, 863.); Vö. *CCEO* 252–261. kánon.

2. Leltározás-katalogizálás: ÁLTALÁNOS MEGKÖZELÍTÉS

A leltározás-katalogizálás témájának részletezése mindenekelőtt a szóban forgó szakkifejezések pontosítását igényli az egyházi nézőpont figyelembe vételével. Tisztázni kell tehát a leltározás-katalogizálás fogalmát, tárgyát, módszerét és céljait.

2.1. A leltározás-katalogizálás fogalma

Először is meg kell különböztetni a leltározás fogalmát a katalogizálás fogalmától. A két tevékenységnek rendszerint különböző a célkitűzése és a módszere, még akkor is, ha összekapcsolódnak és kiegészítik egymást, mint szerves részei egy összefüggő felmérési és általános érdekérvényesítő tevékenységnek.

A leltározás egy alapvető felmérési tevékenység, amely külsődleges, kizárólag felsoroló jellege miatt az anyakönyvezéshez hasonlítható. A katalogizálás viszont a műalkotást a maga teljességében vizsgálja, tekintetbe véve annak külső és belső összefüggésrendszerét, jelentéstartalmát és értékét. Ezáltal a katalogizálás a műalkotás elmélyültebb megismerését szolgálja.

A katalogizálás tehát egy kutatási tevékenység kiforrott eredménye, amelynek viszont kihagyhatatlan, megelőző szakasza a leltározás. Mivel ez a két tevékenység egyetlen összefüggő folyamatot alkot, a körlevél a *leltározás-katalogizálás* összetett szakkifejezését használja e tevékenységi kör tárgyának, módszerének és céljainak a tisztázására. Az Egyház történelmi és művészeti örökségének *sajátos (sui generis)* természetéből adódóan a leltározás mellett elengedhetetlen feladat a műalkotások katalogizálása is. Ezek a javak ugyanis természetükből fakadóan kulturális, társadalmi és vallási jelentőséggel bírnak, ezért az egyszerű lajstromozás nem biztosíthatja megismerésüket, megóvásukat és értéküknek megfelelő kezelésüket a megfelelő módon. Mindazonáltal a helyi egyházak más és más helyzete nem teszi lehetővé egyforma megoldások alkalmazását, sem pedig a rövid idő alatt végrehajtható adatfeldolgozást.

2.2. A leltározás-katalogizálás tárgya

A leltározás-katalogizálás elsődleges (anyagi) tárgyát a vallási rendeltetésű kulturális javak alkotják, amennyiben ezek kézműves alkotások, vagyis látható, mérhető és elhasználódásnak kitett, ember alkotta művek. Ezek a műalkotások által válnak egyházi kulturális értéké, hogy tárgyi mivoltukban vallási tartalmakat hordoznak.

Ez a tárgyi meghatározás kizárja e javak köréből a „természeti értéket”, vagyis a nem ember alkotta tárgyakat, és a „nem anyagi természetű kulturális javakat”, mint amilyen a nyelv, a szokások és a mitikus hagyományok rendszere, valamint a viselkedési minták összessége.

A leltározás-katalogizálás tárgyát képező anyagi javak jellegük szerint „ingatlan javakból” (istentiszteleti célra rendelt épületek és melléképületek, kolostorok és rendházak, püspöki paloták és plébániák, oktatási és szegénygondozásra rendelt létesítmények stb.) és „ingóságokból” (festmények, szobrok, bútorok, liturgikus berendezési és használati tárgyak, öltözetek, hangszerek stb.) állnak. Az egyéb javakat (beleértve a levéltári iratokat és a könyveket), amelyeknek az antropológiai, kulturális és környezeti értékével ugyancsak érdemes tisztában lenni, más kutatási és leírási módszerek segítségével rendszerezik.

A leltározás-katalogizálás járulékos (alaki) tárgyát az említett kézműves alkotásokra vonatkozó, összegyűjtött, rendezett és rendszerezett adatok alkotják. A kutatásnak már a bevezető szakaszában gondosan válogatni és értékelni kell a beérkező adatokat, amikor a kulturális javak beazonosítására, szigorú szabályok szerint történő leírására és egy úgynevezett általános leltár (egy név szerinti felsorolás) elkészítésére kerül sor. A leltározás-katalogizálás teljes folyamata ugyanis nem csupán egy egyszerű felsorolási tevékenység, hanem a lényeges adatok szakszerű kiválogatása és elhelyezése egy adott világnézeti és tudományos rendszerben. Ezért már a kutatási adatok rendszerezése kapcsán – és ezt követően is – figyelembe kell venni ezeknek a kultúrkinccseknek a történelmi és művészi értékét, egyházi használatuk sajátosságait, azt a nagyobb egységet, amelybe illeszkednek, tulajdonlásuk jogi hátterét és azt, hogy milyen állapotban maradtak meg. Szükség van erre annak érdekében, hogy a kutatási tevékenység ne sértse az *egyházias érzület (sensus ecclesiae)* kívánalmait.

2.3. A leltározás-katalogizálás módszere

A leltározás-katalogizálás munkamódszere lényegében a történeti és a művészeti tudományágak módszereire vezethető vissza. A leltározás-katalogizálás folyamata három szakaszra osztható: a) a *leíró (heurisztikus) szakasz*, vagyis a kulturális javak körének pontos meghatározása, és ez alapján egy *általános leltár szerkesztése*; b) az *elemző szakasz*, vagyis az egyes kultúrkinccsek leírásának nyilvántartási jegyzékbe foglalása, amely nem más, mint a különböző tematikus pontok alapján összeállított *nyilvántartó lapok* elkészítése; c) az *összegzés szakasza*, vagyis a nyilvántartó lapok elrendezése, amelynek kitűzött célja és eredménye a tulajdonképpeni *katalógusrendszer* létrehozása.

A leltározás-katalogizálás folyamatának mindhárom szakasza sajátos nehézségekkel jár, és kérdéseket támaszt; ezeken úrrá lenni csak az eljárási szabályok betartásával, gyakorlott végrehajtásával és kifinomult érzékkel lehet. Mindazonáltal alapvető fontosságú, hogy az egész tevékenységi kör ne veszítse el kitűzött céljait: a leltár és a katalógusrendszer létrehozásának közvetlen célját (anyagi cél), valamint a kulturális javak megőrzésének és élményközvetítő bemutatásának végső, járulékos célját (alaki cél).

Amennyiben a leltározás-katalogizálás munkafolyamatát a vagyongekezelő által támasztott különleges igények miatt kell elindítani – mint amilyen például vagyonvédelmi okokból a rendőrségi adatszolgáltatás kötelezettsége; általános ismertető füzet, turisztikai vagy oktatási segédanyag elkészítése; az adott műalkotáson haladéktalanul elvégzendő állagmentő beavatkozás előkészítő tárgyalása; és hasonlók –, ilyen esetben a nyilvántartási lapon nem kell feltüntetni minden egyes előírt tartalmi elemet, és utalni kell a sürgössé vált munka indítékára. Az adatokat azonban a különböző nyilvántartási rendszerekből egy egységes rendszerbe kell illeszteni, hogy a más-más felhasználási igények esetén ne kelljen újra és újra megismételni a leltározás-katalogizálás műveleteit, ami az erőforrások felesleges pazarlásával, a szükséges munkaidő elnyújtásával, a végeredmény minőségi romlásával és az adatcsoportok közötti átjárhatóság és ezek felhasználhatóságának nehézkessé válásával járna.

A leltár és a katalógus a különféle igényekhez és lehetőségekhez igazodva akár cédulás, akár számítógépes adatrögzítéssel is elkészíthető. Tekintettel arra, hogy a számítógépek alkalmazása egyre nagyobb teret hódít, általában a számítógépes adatrögzítést részesítik előnyben, ám a cédulás módszer sem elvetendő. A számítógépes leltározás-katalogizálás térnyerése azonban ne legyen indoka annak, hogy leselejtezésre vagy megsem-

misítésre kerüljön az iratállomány, kivéve ha utóbbit az Egyházi Törvénykönyv kifejezetten elő nem írja.²⁹

2.4. A leltározás-katalogizálás céljai

A leltározás-katalogizálás céljai sokfélék és alapvető fontossággal bírnak. A lényegüket tekintve ezek a célok három pontban összegezhetőek: a történelmi és művészeti örökség megismerése, védelme és megbecsülése kulturális és egyházi szempontok szerint.

2.4.1. A történelmi és művészeti örökség megismerése

A leltározás-katalogizálás alapvető célja a történelmi és művészeti örökség megismerése, amely vonatkozik az egyes tárgyra, a kulturális örökség összefüggő egységére, alkotóelemeinek szövedékes viszonyrendszerére, történelmi vonatkozásaira és az adott területhez fűződő elszakíthatatlan kapcsolatára. A kulturális javak csak ezekben az összefüggésrendszerekben, amelyekből elválaszthatatlanok, nyerik el jelentőségüket és értéküket. A leltározás-katalogizálás ezért az egyes tárgyak összefüggésrendszerét fokozatosan tárja fel, hiszen célja az ember kulturális értékkel rendelkező alkotásainak a lehető legteljesebb megismerése. A leltározás-katalogizálás munkafolyamatának utolsó szakaszában az elmélyült kutatás tárgyát a műalkotáson és több tudományág bevonásával annak külső összefüggésrendszerén túl, a műalkotás állagára, tulajdonlására és biztonságos megőrzésére vonatkozó adatok képezik. Ennek a kutatásnak az a célja, hogy rögzíteni lehessen azokat a különféle természetű változásokat, amelyek a műalkotásokat érik, és hogy az így szerzett adatok bármilyen szükségessé váló beavatkozás alkalmával rendelkezésre álljanak.

Ennek a kutatási tevékenységnek az eredménye: világosan elkülöníthető és csoportokba rendezhető ismeretek sora. Ezeket egy szigorúan meghatározott módszer segítségével kell rendezni. Ez a módszer a történelmi és művészeti örökség legkülönfélébb megközelítését szolgáló, alapvető fontosságú, összetett és egymással is összefüggő célok megvalósítását teszi lehetővé. Éppen ezért el kell ismerni a leltározás-katalogizálásnak, az

²⁹ Vö. *CIC* 489. kánon, 2. §., amely az erkölccsel kapcsolatos büntető ügyekre vonatkozó, különös elővigyázattal kezelendő dokumentumokról szól.

adott terület és az ott lévő kulturális javak jobb megismerését szolgáló ösztönző erejét. Utóbbi akkor valósulhat meg, ha a kutatók pontosan meghatározzák azokat a geomorfológiai, történelmi, kulturális és a gazdaság szerkezetéből adódó sajátosságokat, amelyek alapvetően meghatározzák egy adott terület arculatát.

Bizonyos nemzetek körében már hosszú idő óta kialakult az ilyen irányú elkötelezettség, és kiépültek a fent említett igények kielégítését szolgáló és szükséges jogi eszközök, más nemzetek azonban csak az utóbbi időben indultak el ezen az úton.

2.4.2. A történelmi és művészeti örökség védelme

A történelmi és művészeti örökség védelme a jogi védelemben és a tárgyi megőrzésben határozható meg. Ez tehát nem korlátozódhat a műalkotások jogilag kötelező és hivatalos úton elvégezhető pusztá összeírására, még akkor sem, ha ez a tevékenység pontos leltárszerkesztéssel zárul. Hatásfoka főként azon múlik, hogy az összeállított katalógus mint az ismeretszerzés és a felkészülés eszköze mennyiben segíti a különféle, szükségessé váló beavatkozások ütemezését és tervezését. Ilyen értelemben a leltározás-katalogizálás segíti a műalkotások restaurálását, konzerválását, a műtárgyvédelmet, a lopások és egyéb károk megelőzését, valamint a meghatározott területen található kulturális javak átfogó kezelését.

Egyházi téren minden védelmi beavatkozásnak, amelyet a műalkotásokon végrehajtanak, figyelembe kell vennie a történelmi és művészeti örökséghez tartozó értékek jelentőségét a nyilvános és közösségi vallásgyakorlás, a hitismeret átadása, a karitatív munka és a kulturális élet területén. Az *egyházias gondolkodásban* elsődleges szerepe van a tárgyak hordozta tartalomnak, attól a pillanattól fogva, hogy ezek a műalkotások a lelkipásztori szolgálat eszközeivé lettek, ezért mint ilyenek kell hogy szerepeljenek a leltárakban és a katalógusokban. Az Egyház, miközben állandóan gondoskodik e javak védelméről, nemzedékről nemzedékre szoros kapcsolatot teremt a hívő emberek, valamint a sajátjaként kezelt történelmi és művészeti alkotások között, amelyek jól tükrözik a helyi közösség hovatartozását, múltját és vallási hagyományait. Ez a mélyen átélt kötődés hatékony ellenszere a műemlékek és a bennük található tárgyak megkárosításának és megrongálásának.

Egyházi szempontból a történelmi és művészeti örökség védelme a leltár- és katalógusszerkesztés feladatrendszerében azt jelenti, hogy rögz-

zíteni kell a műalkotás használati körét avégből, hogy annak vallási jellege ne vesszen el. Gyakorlati szempontból ez a tevékenység megkívánja az egyházi műalkotások sajátosságainak és történelmi összefüggéseinek átfogó ismeretét, amely előkészít minden konkrét ellenőrző vizsgálatot és a szükséges beavatkozások elvégzésére ösztönöz. A nyilvántartás szempontjából elengedhetetlen a tulajdoni helyzet tisztázása, a telekkönyvi bejegyzés megléte, a haszonélvezet szabályozása és a javak kezelésének biztosítása. Biztonsági szempontból elengedhetetlen továbbá a felelős intézmények számára vagy esetleg a javak védelmét felügyelő rendőri szervek számára a kívánalmaiknak megfelelő nyilvántartás elkészítése.

2.4.3. A történelmi és művészeti örökség megbecsülése

A történelmi és művészeti örökség megbecsülése és valódi értékén kezelése a leltározás-katalogizálás munkafolyamatának minden szakaszában kiemelkedően fontos, és meghatározza annak célját, módját és tartalmát. Ennek a hozzáállásnak a kialakítása rendkívül sokrétű és összetett feladat. A leltárak és a katalógusok jóvoltából, valamint azoknak az adatoknak a segítségével, amelyeket ezekből merítve közzé lehet tenni, kialakítható a kulturális javak megbecsüléséhez és élményszerű befogadásához szükséges hozzáállás, a műalkotások egyházi, kulturális, társadalmi, történelmi és művészeti jellegének fenntartásával. A leltárak és a katalógusok feladata tehát, hogy kapcsolatot teremtsenek az emberek és az Egyház – nagyvárosi és vidéki övezetekben, valamint múzeumi központokban fellelhető – kulturális javai között. Ez a feladat különös fontossággal bír, hogy a módszeres elemzés feltárja az egyes műalkotások és a származási helyük közti összefüggések rendszerét, helyreállítsa és megújítsa ezek életszerű kapcsolatát, és ezáltal a kulturális javak jelentősége és értéke megerősödjék.

Egyházi téren a történelmi és művészeti örökség megbecsülése a helyi egyházak körében kialakult és megszilárdult sajátos kulturális és vallási jellegzetességek kiemelt megbecsülését jelenti. Azáltal, hogy jobban megismerhetővé és pontosabban meghatározhatóvá válnak a különböző egyházi közösségek által létrehozott értékek (istentiszteleti célra rendelt helyek, kolostorok és rendházak; zarándokutak és közösségi találkozóhelyek; harmadrendek és egyéb társulások szeretetgyakorlásának művei; kulturális intézmények, könyvtárak, levéltárak és múzeumok; vallási intézmények környezetalakításai stb.), lehetővé válik a kereszténység, kez-

detek kezdetétől gyakorolt, inkulturációs és asszimilációs hatásának a feltárása.³⁰

A számítástechnika segítheti a műalkotás szakszerű elhelyezését annak bonyolult összefüggésrendszerében, és könnyebbé teheti a rá vonatkozó adatok lekérdezését. Alkalmazása egyre több emberrel teszi lehetővé a párbeszédet és ezeknek az embereknek a tájékoztatását a kulturális javakról, valamint arról, hogy a természeti csapások és a háborús események milyen pusztítást vittek végbe ezek körében. Ez egy kiváló módszer a felelősségérzet felébresztésére, értékmentő munkatervek készítésének előmozdítására, tehát a kulturális örökség megbecsülésének és valódi értékén történő kezelésének a szolgálatára.

Ezenkívül nem szabad elfelejteni, hogy a műalkotások megbecsülésére irányuló sokféle kezdeményezés foglalkoztatási alkalmat teremt, és lehetőséget nyújt a más-más jellegű, szakszerűen működő önkéntes szolgálatok megszervezésére. Mindebben részt kell vállalniuk az egyházi intézményeknek is.

³⁰ Ennek a tevékenységnek a véghezvitele nagy támogatottságot élvez, amint ezt II. János Pál pápa megállapítja a *Tertio Millennio adveniente* kezdetű, 1994. november 10-i, a 2000. évi Nagy Jubileumról szóló apostoli levelében, in: *AAS* 87 (1995), 5–41.

3. Leltározás: A TÖRTÉNELMI ÉS MŰVÉSZETI ÖRÖKSÉG FELMÉRÉSÉNEK ELEMI SZINTJE

A leltározás az első lépést jelenti egy egyházi közösség történelmi és művészeti örökségének a megismerése, védelme és megbecsülése terén. Ez a tevékenység megakadályozza ennek az örökségnek a pazarlását, mivel egyrészt olyan lajstromot hoz létre, amely által megmarad az örökséghez tartozó értékek emléke, másrészt pedig rögzíti a legújabb fejlesztéseket, átalakításokat, veszteségeket és beszerzéseket. A leltározás az egyházi közösség figyelmét saját kulturális öröksége felé fordítja, és egyúttal ösztönzi annak megismerésére, megőrzésére, élményszerű befogadására és gazdagítására. A történelmi és művészeti örökség védelme, megőrzése, karbantartása, megbecsülése és gyarapítása tehát szorosan összefügg a leltározással, mivel egyik feltételezi a másikat.

3.1. A történelmi és művészeti örökség jelentősége

Lelkipásztori küldetésének teljesítése érdekében az Egyház elkötelezett arra, hogy történelmi és művészeti örökségét, amely elválaszthatatlanul összeforrott a hit hirdetésével és az emberben rejlő értékek teljes körű kibontakoztatásának szolgálatával, megőrizze eredeti rendeltetésében. Ily módon ezeknek a kulturális javaknak egy sajátos, vallási természetű vonatkozása kap hangsúlyt, megelőzve a hozzájuk rendelődő szokásokat. Az Egyház művészeti örökségét azért kell megőrizni, mert az „olyan, mint az Egyház természetfölötti életének külső ruhája és lenyomata az anyagi világban”³¹.

Lelkipásztori jelentőségéből kiindulva a történelmi és művészeti örökség Isten népének lelkesítő eszköze kell hogy legyen, amely segíti a hívő ember vallásos nevelését, és megerősíti bennük a saját közösségükhöz való tartozás érzését. Ez az örökség sokszor jeleníti meg a különböző társadalmi háttérrel rendelkező, a hitben mégis egymásra találó emberek vágyait, szellemiségét, áldozatvállalását és főleg a jámborságukat. Egy adott területen lévő keresztény ihletésű művészeti alkotások emelik a vidék

³¹ *Circolare della Segreteria di Stato di Sua Santità ai Rev.mi Ordinari d'Italia*, 1924. szeptember 1. (száma: 34215), in: Fallani: *Tutela e conservazione*, 192.

rangját, és a jövő nemzedék szellemi örökségét alkotják. A történelmi és művészeti örökség a hit inkulturációjának elsődleges eszköze korunk világában, mivel a szépség a lélek mélységeit szólítja meg, és a keresztény ihletésű művészetből a hívő és a nem hívő egyaránt tanul. A kulturális javak – különösen az isteni misztériumok ünneplésének keretein belül – segítik az emberi lélek Isten felé fordulását, és azt, hogy a lelki élet jelei és jelképei visszatükröződjenek a műalkotások rangján, fényén és szépségén keresztül.³²

Társadalmi jelentőségét tekintve a történelmi és művészeti örökség különleges összetartó erővel rendelkezik. A műveltség forrása, mivel emberléptékű környezet-alakítási folyamatokat gerjeszt, fenntartja nemzedékeken át egy közösség történelmi emlékezetét, és lehetővé teszi a közös vívmányok átörökítését az utódokra. Korunk társadalma felismeri benne történelmi és társadalmi identitásának konkrét és egyértelmű leképeződését. A történelmi és művészeti örökség ráirányítja a közösség figyelmét a saját múltjára, a közös gyökerekre, az átélt történelmi eseményekre, a fennmaradt kulturális értékekre és ezáltal hatékonyan ellensúlyozza a kulturális összetartozás-tudat bomlását, amely a mai világ megannyi társadalmában a világnézeti és nemzetiségi szétszóródás következménye. A leltározás tehát segíti a kultúrkincsek társadalmi jelentőségének megértését, ösztönözve ezek sürgős védelmét és élményközvetítő bemutatását a világnak.

3.2. A történelmi és művészeti örökség összefüggésrendszerének megőrzése

Mivel az Egyház kulturális javai főként a maguk összességében nyerik el jelentőségüket, nem pedig pusztán anyagi vonatkozásokkal rendelkező egyedi tárgyként, a műalkotások egyházi összefüggésrendszerének figyelembe vétele alapvető fontosságú. Az Egyház kulturális javai minden megnyilvánulásukban a „Szent Hagyományról” tesznek sajátos tanúbizonyosságot, arról, hogy az Egyház, a Szentlélektől vezérelve, miként hirdeti a „népeknek” az Evangéliumot. Egyházi „javaknak” minősülnek, amennyiben az ember szolgálata és az evangelizáció a rendeltetésük.

E javak segítségével kibontakozik az Egyház lelkipásztori tevékenysége, a folyamatosság és a jövőbe tekintő gondolkodás örömeivel ajándé-

³² Vö. II. Vatikáni Zsinat *Sacrosanctum Concilium* kezdetű konstitúció, 122. pont, in: *Sacrosanctum Oecumenicum Concilium Vaticanum II, Constitutiones, Decreta, Declarationes*, 56.

kozva meg az Egyház mindennapjait. Azokban a közösségekben, amelyek ezeket a javakat létrehozták, és azok körében, akik ezeket élményekkel gazdagodva szemlélik és használják, a műalkotások jelentős szerepet töltenek be mind kulturális mind lelki szempontból. Következésképpen ezeket az alkotásokat nem szabad környezetükből és összefüggésrendszerükből kiragadva kezelni, ezeknek a javaknak szolgálniuk kell az Egyház küldetését. A leltározás folyamán ezért úgy kell meghatározni e javak összefüggésrendszerét, hogy kiemelt hangsúlyt kapjon benne minden létező lelki kötődés és közösségi háttér, amelyről ezek az alkotások kézzelfogható tanúságot tesznek.

Az Egyház kulturális javai vonatkozásában az összefüggésrendszer fontossága szükségessé teszi, hogy ezek amennyire csak lehet, az eredeti helyükön és az eredeti épületben kerüljenek megőrzésre. Mindazonáltal védelmük elsődleges követelménye, valamint a biztonsági szempontok indokoltá tehetik a műalkotások kiemelését eredeti környezetükből. Ebből a szempontból elővigyázatosan kell kezelni a területi jellegű egyházi múzeumok folyamatos, sok szempontból örvendetes terjedését, és amennyire lehetséges, szem előtt kell tartani a műalkotás, annak rendeltetészerű helye és az ottani hívő közösség közötti eredeti kötelék fenntartásának követelményét. Ez ugyanis egy eleven kapcsolat, amely nehezen pótolható az adott területen található keresztény emlékek múzeumi elhelyezésével. Erre a problémára megoldást kínál a „szerteágazó múzeum”³³, vagyis a használaton kívüli muzeális anyag eredeti helyen történő megőrzése és az ezeket nyilvántartó tartományi központok kialakítása. Ily módon meg lehet felelni a sokféle és olykor egymásnak ellentmondó, az elhelyezéssel és a megőréssel kapcsolatos elvárásoknak.

A összefüggésrendszer elmaradhatatlan kutatása megkönnyíti a történelmi és társadalmi környezet rekonstrukcióját, a kulturális és vallási rétegződések feltárását, az alapanyagok és a kivitelezési módszerek megismerését. Ez a kutatási folyamat lehetővé teszi a történelmi és művészeti alkotások szakszerű és teljes körű megismeréséhez szükséges adatok összegzését. Ehhez a témához kapcsolódik, hogy a számítógépes leltározási rendszerek elterjedése ugyan egyfelől megkönnyíti a felhasználók számára a kultúrkincs megismerését, másfelől azonban megfoszthatja őket

³³ Az eredeti olasz szövegben a „szerteágazó múzeum” („museo diffuso”) kifejezés a kulturális javak adott területen található egységét jelöli, amennyiben az egyes, eredeti helyükön megőrzött műemlékek és műtárgyak egyetlen múzeumi hálózatot alkotnak.

a műalkotások *eredeti helyükhöz (in loco)* kapcsolódó látványának különleges élményétől. A kulturális javakhoz, mint egy adott terület kultúremlékeihez való hozzáférés igénye a műalkotások eredeti helyükön való megőrzésével és megbecsülésével, kiállítások szervezésével és számítógépes szemléltetési módszerek kifejlesztésével teljesíthető.

3.3. A műalkotások kutatása

A fenti eszmefuttatásokból egy olyan leltározási munka fontossága rajzolódik ki, amely segíti a műalkotás eredeti formájának megőrzését, egyházi környezetének, területi összefüggésrendszerének és eleven közösségi szerepének a megóvását. A leltározás folyamatába illeszkedő kutatás tehát megköveteli a műalkotáson elvégzendő beavatkozások pontos megtervezését, és ez megkívánja a különböző illetékes egyházi és világi intézmények együttműködését, hiszen az Egyház gazdag történelmi és művészeti öröksége sok esetben az egyes nemzetek becses kultúrkincsévé is vált. Ez az összefogás az erőforrások racionális felhasználására, a nyilvántartási rendszerek egyesítésére, az adatok jogi védelmére és az adatokhoz való hozzáférés szabályozására irányul.

Az együttműködésből következő közös irányelvek javíthatják a történelmi és művészeti örökség kezelésének színvonalát, és szakszerűbbé tehetik az ilyen feladatokat ellátó egyházi és világi intézmények munkáját. Az irányelvek kidolgozása során figyelembe kell venni a szociális és lelkipásztori igényeket. A kulturális és vallási szempontok érvényesítése lehetővé teszi a történelmi és művészeti értékek védelmére és teljes körű bemutatására irányuló különféle erőfeszítések megtervezését, nem tévesztve szem elől a kulturális javak különféle rendeltetését.

Sajátos esetben, amikor az állami szervek nincsenek abban a helyzetben, hogy a kulturális örökség megismerésére irányuló tervezeteket készítsenek és hajtsanak végre, a helyi szokások figyelembe vételével – ha szükséges – az Egyház is kezdeményező ereje lehet ennek a munkának. Az Egyház mint háttérintézmény, ebben az esetben olyan kezdeményezések elindítójává válhat, kezdve a leltározástól, amelyek alkalmas eszközei az anyagi és a vallási kultúra közötti kapcsolatok bemutatásának. Ez a kapcsolat eleven kifejeződési formája annak a sajátos lelkiségnek, amely a különböző népeket jellemzi.

Amikor aztán később lehetővé válik az egyházi és a világi hatóságok közötti együttműködés eredményeként a területi leltárak összeállítása, könnyebbé válhat az Egyház történelmi és művészeti örökségére vonat-

kozó adatok teljes körű hozzáférhetősége. Az egyazon módszerrel összegyűjtött és adattárakba rendezett információk, főleg ha ezek a világhálóról elérhető digitalizált információk, egy olyan „adatbankot” alkotnak majd, amely a legkülönfélébb célokat is hathatósan szolgálja. Ezek az információk elérhetőek akár egy központi helyen akár több, közös irányítás alatt álló és egymással szoros kapcsolatban álló intézménynél.

A világméretű információ-áramlás korunk egyik kihívása. A jelenlegi globalizálódó környezetben az új technológiák alkalmas eszközei annak, hogy az Egyház sikerrel nézzen szembe ezzel a kihívással. Fontos azonban, hogy (a különböző szintű, tartományi, nemzeti és nemzetközi) egyházi és világi szervezetek megállapodjanak abban, hogy miközben vállalják az együttműködést, a közös tervek kidolgozását és ezek megvalósítását, a legteljesebb mértékig tiszteletben tartják egymás különböző célkitűzéseit és hatásköri függetlenségét.³⁴ A globalizáció nem korlátozódhat gazdasági ügyekre, hiszen ez annak a kockázatával járna, hogy később a legszegényebbeket hozná hátrányos helyzetbe. Ehelyett olyan új társadalom kialakulását kell szolgálnia, amely lehetővé teszi, hogy az ember könnyebben és ellenőrzött módon jusson azokhoz az információkhoz, amelyek segítségével az egész emberiség történelmi emlékezetéből meríthet.

3.4. A műalkotások elkallódásának veszélye

Az első fejezetben leírtak igazolják, hogy az Egyház kétezer éves története folyamán nem csak azon fáradozott, hogy támogassa a küldetése teljesítésének előmozdítására rendelt kulturális javak létrehozását, hanem gondoskodott ezek védelméről is, mindenekelőtt olyan rendeletek kibocsátásával, amelyek megelőzték a jogtalan eljárásokat és jogalap nélküli elidegenítéseket. Ennek megfelelően a kulturális javak *időleges (pro tempore)* kezelőit, akik őrzői és nem tulajdonosai a hívők közösségének örökségét képező értékeknek, emberemlékezet óta arra kötelezte, hogy az Egyház egyetemes érvényű előírásainak és a helyi egyházak vagy egyházi

³⁴ Vö. a kulturális örökség védelme és megismertetése érdekében Európában tevékenykedő nemzetközi szervezetek, mint például az Európa Tanács által kibocsátott néhány dokumentum, amelyhez számos ország csatlakozott: *Az építészeti örökség védelméről szóló európai konvenció* (Granada, Spanyolország, 1985); *A régészeti örökség védelméről szóló európai konvenció* (La Valletta, Málta, 1992).

intézmények rendelkezéseinek megfelelően gondoskodjanak a leltárak elkészítéséről és ezek naprakész vezetéséről.

Ennek ellenére az Egyház kulturális javait továbbra is veszélyezteti az elkallódás lehetősége, mind a korábbi, mind a legutóbbi idők során evangelizált országokban. A különböző intézmények átalakítása és rendeltetésük gyakori megváltoztatása miatt az előbbieken sor kerülhet a történelmi és művészeti vonatkozású műalkotások elidegenítésére vagy áthelyezésére. Más országokban a körülmények bizonytalansága és az erőforrások megszokottá vált szűkössége miatt nem mindig adottak a hatékony védelem feltételei. A pusztulás kockázatának kiküszöbölése terén a „pontos és részletes” leltár vezetése alapvető fontosságú, mert miközben lehetővé teszi a történelmi és művészeti örökség részletekbe menő kutatását, előmozdítja a „történelmi emlékezet kultúrájának” kialakulását.

Éppen a mi korunkban az Egyház kulturális örökségét többféle veszély fenyegeti: a hagyományos városi és vidéki közösségek felbomlása, a környezet pusztulása és a levegő szennyezettsége, a meggondolatlan és olykor bűnös szándékú elidegenítések, a régiségkereskedelem erőszakos nyomása és a szervezett lopások, a háborús konfliktusok és a vissza-visszatérő kisajátítások, a kulturális javak szállításának egyszerűbbé válása az országhatárok megnyitása révén, a műalkotások védelmét szolgáló eszközök hiánya és a gyér személyzet, valamint a jogi rendszerek összehangolásának a hiánya.

A leltározás ebben a helyzetben hatásos elrettentő fegyver, a társadalom kulturáltságának a jele és a műtárgyvédelem eszköze. Oltalmat jelent a jogtalan eljárások ellen azáltal, hogy a leltár egy helyi, nemzeti vagy nemzetközi szervezet, egyházi vagy világi intézmény által hitelesített, magánúton és hivatalos fórumon egyaránt érvényesíthető hivatalos dokumentum. A leltár és főleg a katalógus valóban alapvető fontosságú eszköze annak, hogy az elloptott, elkallódott vagy engedély nélkül elszállított műalkotásokat a rendőrség segítségével az eredeti tulajdonos visszaszerezhesse. Fényképpel kísért dokumentáció nélkül ugyanis nehéz, csaknem lehetetlen igazolni a szóban forgó tárgyak eredetét, és elérni, hogy ezeket visszaszolgáltassák jogos tulajdonosuknak.

Egyházi téren a leltározás az egyes helyi egyházak feladata, felhasználva a püspöki konferenciák esetleges iránymutatásait, és teljesítve a Szentszék előírásait.

A leltározás ezenkívül ráneveli a közösség tagjait, hogy a kulturális javakat a sajátjuknak érezzék, és ezáltal arra ösztönzi a közösségeket, hogy megbecsüljék közös javaikat (legyen szó akár a múlt, akár a jelen értékeiről). Ilyen értelemben a tömegtájékoztatási eszközök és az oktatási intéz-

mények is előmozdíthatják a kulturális javak újfajta megközelítését, a felelősök körében és a közösség egészében egyaránt.

3.5. *A leltározás megszervezése*

A leltározás történhet hagyományos módon vagy számítógépes adatrögzítéssel, de a kettő nem zárja ki egymást. Mivel a számítógépes módszerek alkalmazása fokozatosan teret nyer a jelenleg használt kulturális rendszerekben, ahol lehet, helyénvaló ezek hasznosítása, a legújabb technológiákkal együtt. A cél ilyen esetben a rugalmasabb, jobban használható, más rendszerekkel könnyen egyesíthető nyilvántartási rendszer kialakítása.

A leltározás megszervezése során elsődleges feladat az adatokhoz való hozzáférés szabályozása, mivel a történelmi és művészeti örökség biztonsága szempontjából fontos, hogy ne minden adat legyen bárki számára hozzáférhető. Ezért különbséget kell tenni a teljes (cédulás vagy számítógépes) és a világhálón keresztül esetleg elérhető leltár között. Továbbá ki kell jelölni azokat a tartalmi egységeket, amelyekhez csak fokozatosan, több lépcsőben lehet eljutni, és ezeket az adatszoportokat különböző belépési kódok segítségével védeni kell.

A leltári nyilvántartó lapokat országos és nemzetközi szinten alkalmazott módszerek segítségével kell összeállítani. A munka során elemi szervezéssel lehetővé válik az alapvető információk rögzítése a nyilvántartó lapon. Ezt követően kerülhet sor – körültekintőbb szervezéssel és több adat összegyűjtésével – a nyilvántartó lapok kiegészítésére. Szükséges tehát, hogy a leltározási munka megszervezése a további fejlesztéseket és más nyilvántartási rendszerek későbbi bevonását lehetővé tegye.

A leltárakat megfelelő és biztonságos helyen kell őrizni. Ez lehet egy központi vagy egy kevésbé jelentős helyen létrehozott intézmény, aszerint, hogy milyen általános és helyi elvárásoknak kell megfelelnie.

A nyilvántartó lapok összeállítását, amennyire lehetséges, megfelelően felkészült személyekre kell bízni. A felelősöknek át kell látniuk a leltározással összefüggő célokat, a szervezés folyamatát és az adatok hozzáféréseinek szabályait. Fontos, hogy az egyes munkatársak számára ne okozzon nehézséget a (cédulás vagy számítógépes) nyilvántartó lapok elkészítése, az ehhez szükséges adatok összegyűjtése és iktatása. A helyi egyházak leltározási munkájának szervezése során ezért külső szakemberek segítsége is igénybe vehető, hogy azok, akik aztán a tényleges munkát végzik, tájékozódhassanak a lényeges szabályok felől.

4. Katalogizálás: A TÖRTÉNELMI ÉS MŰVÉSZETI ÖRÖKSÉG FELMÉRÉSÉNEK ELMÉLYÜLTEBB SZINTJE

A katalogizálás a leltár folytatólagos továbbfejlesztése, amely szintén cédulás, számítógépes vagy vegyes adatfeldolgozás révén végezhető el. Az egységes katalógus kialakítása megköveteli, hogy a nyilvántartó lapok összeállítása szigorú szempontok és egységes szaknyelv alapján történjen.

A katalógusba illeszkedő nyilvántartó lap formai sajátosságai elsődleges fontosságúak, hogy a rajta szereplő adatok rugalmas kezelhetősége által alkalmas eszköze legyen az adatok különféle szakirányok szerinti rendezésének. Ezáltal lehetővé válik a kultúrkincsek, leltárakban szereplő felmérési adatainak további elmélyítése. A megkezdett nyilvántartó lap ezért kiegészíthető kell hogy legyen további információkkal, főként a nélkülözhetetlen fényképes nyilvántartási anyaggal. Kívánatos továbbá a teljes anyag összefüggéseire utaló, az adatok megtalálását könnyítő, keresési segédletek alkalmazása.

4.1. Adatrögzítés a katalogizálás során

A múltból örökölt cédulás katalogizálás nem veszített jelentőségéből, és némely esetben még mindig az adatrögzítés egyetlen lehetséges módszere, főként olyan helyzetben, amikor korlátozottak az igénybe vehető anyagi lehetőségek. A kizárólag cédulás nyilvántartó lapok segítségével végrehajtott katalogizálásnak mindazonáltal vannak bizonyos korlátai: a cédulák tárolásának nagy térigénye és a katalogizált javakra vonatkozó információk nehézkes kezelése. Ezért kívánatos a hagyományos cédulás rendszer kiegészítése a számítógépes adattároló rendszerekkel. Utóbbiak ugyanis lehetővé teszik a gyors adatleghívást, és ezáltal hatékonyabbá teszik a javak védelmére, vagy az eltulajdonított javak visszaszerzésére irányuló erőfeszítéseket. Ez pedig különösen fontos az Egyház történelmi és művészeti öröksége szempontjából, amelynek egyik része használatban áll, és ezáltal jobban ki van téve a lopásnak vagy a rongálásnak, másik részét viszont használaton kívül helyezték, és gyakran nehezen megközelíthető helyeken tárolják.

Az Egyház kulturális javainak vonatkozásában az esetleges számítógépes katalogizálás meg kell hogy feleljen bizonyos kritériumoknak: alkal-

mazkodnia kell a különböző helyi rendszerekhez, és egyidejűleg nagyobb lélegzetű és egymással kölcsönösen összekapcsolt programokhoz is illeszkednie kell; előnyben kell részesítenie az egyházi vonatkozású adatok használatát, akár a nem egyházi intézmények által támasztott követelmények ellenére is; meg kell könnyítenie a szétszóródott javak eredeti összefüggésrendszerének és vallási tartalmának helyreállítását; segítenie kell azt az adatgyűjtési folyamatot, amelynek végső célja a műalkotás vallási tartalmának meghatározása és a műtárgyak *eredeti helyükön (in loco)* történő bemutatása, és nem szabad teret engednie a kizárólag virtuális bemutatás kísértésének.

Mielőtt az adatok számítógépre vitele megkezdődne, műszaki szempontból végig kell gondolni, hogy mekkora tárhellyel rendelkező és milyen típusú katalógizáló rendszer használatára nyílik lehetőség. Kis tárhellyel rendelkező katalógusrendszer választása esetén kisebb anyagi ráfordítást igényel a szükséges felszerelések beszerzése és a kezelő személyzet foglalkoztatása; ennek kialakítása kevésbé összetett feladatot is jelent. Egy nagyobb tárhellyel rendelkező, jelentősebb katalógusrendszer viszont mind a felszerelések beszerzése, mind a foglalkoztatandó személyek felkészítése terén magasabb költségráfordítást igényel.

A kiválasztott katalógusrendszer jellemzői meghatározzák az alkalmazandó *hardware*-ek és *software*-ek körét, a személyzet kívánatos felkészültségi szintjét és a használni kívánt munkamódszert. Amennyiben a már használt számítógépes rendszerek hálózatban kapcsolódnak egymáshoz, az új telepítés során, egyházi és világi intézmények pályáztatása révén lebonyolítható, széleskörű előtervezésre van szükség. Ezáltal az összegyűjtött adatok elrendezése, átjárható kezelhetősége és felhasználhatósága hatékonyabbá válik, és jobban illeszkedik majd a teljes rendszer egészéhez.

Az anyagi háttér biztosítása szempontjából nem szabad megfeledkezni azokról a közpénzből fizetett, vissza nem térítendő támogatásokról, amelyek éppen a jelentősebb kulturális, környezetvédelmi, idegenforgalmi és egyéb tervek megvalósíthatóságát szolgálják. Néhány országos és nemzetközi szervezet ezen felül – kultúrpolitikája részeként – olyan tervek kidolgozásán munkálkodik, amelyek által lehetővé válik egymástól távol eső vidékek kultúrkincseinek számítógépes nyilvántartása. Szükséges tehát, hogy a helyi egyházak és a püspöki konferenciák megegyezésre jussanak ezekkel az intézményekkel, hogy csatlakozhassanak az adatok kölcsönös hozzáférését szolgáló tervekhez, és az anyagi támogatásokból is részesülhessenek. Gondos mérlegelés után magánintézmények anyagi segítsége is igénybe vehető, ha ezt a körülmények lehetővé teszik és indokolják.

Minden ilyen jellegű megállapodásban rögzíteni kell a nyilvántartó lapok felvételének módját, az összegyűjtött adatok tulajdonjogát, szabályozni kell az anyag használatát, kiküszöbölve ennek indokolatlan, üzleti alapon történő kezelését.

A katalógusrendszer használatának megkönnyítése és a használók körének kiszélesítése érdekében a *számítógépes világháló* is igénybe vehető. Ebben az esetben gondosan mérlegelni, és folyamatosan ellenőrizni kell a telepíthető információk körét, és ki kell alakítani az adatok hozzáférési lehetőségeit. Ez a rendszer nem igényel komoly beruházásokat, mégis új források bevonását teszi lehetővé. Növekvő megbízhatósága és elterjedtsége elérhetővé teszi a rendszert minden, számítógépes alapismeretekkel rendelkező ember számára. A *világháló*nak köszönhetően a katalógusrendszert a tudósoknak és a kulturális területen dolgozó szakembereknek egy szélesebb köre használhatja, ez pedig számos világnézeti és vallási korlát lebontását eredményezheti. Mindazonáltal bizonyos adatok körültekintőbb kezelése szükségessé teszi *belső hálózati rendszerek* alkalmazását. Mivel a számítógépes módszerek alkalmazása világviszonylatban folyamatosan bővül, az illetékes egyházi hatóságoknak – lehetőségeik figyelembevételével – mérlegelniük kellene, hogy milyen módon eszközölhetnének esetleges befektetéseket ezen a téren. Az informatikai eljárások ugyanis új kommunikációs lehetőségeket teremtenek, és ezért el kell ismerni, hogy különösen alkalmas eszközei az Egyház által létrehozott kulturális javak megőrzésének és átadásának a jövő nemzedék számára.

4.2. A katalógizálás szempontjai

A katalógizálás folyamatában nagyon fontos szerepe van a munka *elemző szakaszának*, amely a szabályszerűen összeállított nyilvántartó lapok elkészítésével zárul. Ez a munkaszakasz központi jelentőségű a katalógizálás egész folyamatában, és meghatározza a végeredmény értékét és minőségét. A már megszerkesztett nyilvántartó lap a műalkotás teljes hasznosítására irányuló kritikai kutatás „összesített jelentése” kell hogy legyen, olyan űrlap, amely rendeltetésénél fogva szerves egységbe foglal minden olyan információt, amely az adott tárgy külalakjára, történeti vonatkozásaira, elkészítésére, kezelésére és tulajdonlására vonatkozik.

Érdeemes a nemzeti és nemzetközi szinten már bevett módszerek közül kiválasztani a nyilvántartó lap szerkesztési elvét, továbbra is szem előtt tartva az adatok kölcsönös hozzáférhetőségének és együttes kezelhetősé-

gének a kívánalmait. Azokban a fejlődő országokban, ahol még nem dolgozták ki a számukra alkalmas katalogizálási módszereket, a nemzetközi szinten legelterjedtebb eljárási szabályok lehetnek irányadóak, kiválasztva a már kipróbált és más rendszerekhez leginkább illeszkedő eljárást. A nemzetközi szervezetek tevékenységének köszönhetően születőben van egy megállapodás ilyen közös, illetve más rendszerekkel kompatibilis katalogizálási rendszerek alkalmazásáról.³⁵

Ennek megfelelően a különböző jellegű kulturális javak mindegyike esetében alkalmazható nyilvántartó lap formai követelményeire olyan ajánlásokat dolgoztak ki, amelyek lehetővé teszik a legkülönfélébb adatok egyöntetű és következetesen alkalmazott rendszerezését, valamint az egyes műalkotások közötti kapcsolatok és a származási helyükre vonatkozó információk kimutatását. A nyilvántartó lapon szereplő tájékoztató adatokat szükségszerűen elemi egységekre (mezőkre) kell bontani, hogy ezáltal lehetővé váljék a kutatási eredmények folyamatos nyilvántartása és az esetleges számítógépes eljárás.

A nyilvántartó lap szerkesztése során ezért fontos a mezők elkülönítése és a helyes szakkifejezések alkalmazása. A legfontosabb mezők a következők: tárgy, alapanyag, méretek, feltalálási hely, tulajdoni helyzet, megtartási állapot. Az előbbieknél megfelelő és a kutatási eredményeket összegző nyilvántartó lap szerkesztése során az alábbi, a tárgy pontos beazonosítását és összefüggésrendszerének tisztázását célzó követelmények az irányadóak:

a) olyan leltári szám („kód”) alkalmazása, amely egyértelműen jelöli a tárgyat, mint a kultúrkinés részét (szám vagy szám és betű kombinációja);

³⁵ A nemzetközi szervezetek által e sajátos ágazat vonatkozásában kibocsátott legfontosabb dokumentumok a következők: ICOM, Documentation Committee CIDOC [CIDOC Dokumentációs Bizottság], az 1992-es *Working Standard for Archeological Heritage*; ICOM, Documentation Committee CIDOC, az 1995-ös *Working Standard for Museum Objects*; az Európa Tanács (95)3. számú, a Miniszteri Bizottság által 1995. január 11-én elfogadott *Relative à la coordination des Méthodes et des systèmes de documentation en matière de monuments historiques et d'édifices du patrimoine architectural* című ajánlása; az Európa Tanács, CC-PAT(98)23 *Core Data Standard for Archeological Monuments and Sites* dokumentuma. Az utolsó két dokumentumot az Európa Tanács által az európai leltározási és dokumentálási tevékenység témájában szervezett két tárgyaláson (London, 1989; Nantes, 1992) felmerült észrevételek és indítványok alapján szerkesztették.

- b) szakmai szójegyzékekből merített, közös és elfogadott szakszókincs alkalmazása;³⁶
- c) a kultúrkincs beazonosítása (tárgy, anyag, méretek, megtartási állapot);
- d) a kultúrkincs jogi és helyrajzi körülményeinek meghatározása (egyházmegye, plébánia, megye, község/város, tulajdonos vagy hasznélvező intézmény, elhelyezés, eredet, egyéb közlések);
- e) a kultúrkincs képi rögzítése (fénykép, rajz, domborzati felvétel, síkrajzi térkép);
- f) újabb adatok bevonási, és a már meglévők kibővítési lehetőségének megteremtése (kor, alkotó, művészettörténeti és ikonográfiai leírás, kritikai értékelés, részletekbe menő leírás, feliratok átírása, szakirodalmi utalások, a restaurálások „kórlapja”, a karbantartási munkálatokról készült feljegyzések, kiállításokról és tudományos tanácskozásokról készült beszámolók, a nyilvántartást készítő személy adatai);
- g) a nyilvántartó lapnak az adatok jó olvashatóságát és könnyű kezelhetőségét biztosító megszerkesztése;
- h) a nyilvántartó lapok biztonságos helyen, és megőrzésükre, valamint használatukra alkalmas környezetben történő elhelyezése;
- i) a (cédulás vagy számítógépes) katalógus tárgyszójegyzékkel történő kiegészítése a kutatás megkönnyítése érdekében;
- j) az összegyűjtött információk felhasználásának és tulajdonviszonyának jogi védelme.

4.3. A történeti-földrajzi adatgyűjtés

A történeti földrajz a különböző közösségek által az idők során kialakított környezet folyamatosan változó képét rögzíti. Ez a tudományág olyan adatok gyűjtését teszi lehetővé, amely által alkalmas arra, hogy nyomon kövesse és rögzítse egy adott terület folyamatos települési és környezeti változásait. Erre a környezetalakító tevékenységre különféle szükségletei készítették az embert, beleértve a lelki-szellemi igényeit is.

³⁶ Egy példa erre: *Thesaurus Multilingue del Corredo Ecclesiastico* CD-Rom, a Réseau Canadien d'Information (RCIP)-Canadian Heritage Information Network (CHIN), a Ministère de la Culture et de la Communication – Sous-direction des études de la documentation et de l'inventaire (Franciaország), az Istituto Centrale per il Catalogo e la Documentazione (Olaszország) és a The Getty Information Institute (USA) gondozásában.

Ha eddig még nem került rá sor, akkor különösen a városok történelmi központjai és a régi alapítású egyházi központok vonatkozásában kell olyan kutatásokba fogni, amelyek rávilágítanak az adott terület fejlődésének különböző állomásaira. A nyilvántartó lapnak a történeti-földrajzi adatokkal történő kibővítését a már meglévő adatok ilyen irányú felülvizsgálatával kell kezdeni, amely lehetővé teszi az egyházi javak történelmi változásainak feltérképezését.

A vallási szempontból jelentős városi és vidéki környezetek történelmi változásaira vonatkozó elmélyült kutatás igénye szükségessé teszi, hogy az egyházi (egyházmegyei, káptalani, kolostori, rendházi, harmad-rendi és más társulásokhoz kapcsolódó, valamint egyéb) levéltárakban őrzött történeti-földrajzi adatok megismerésére, megőrzésére, megbecsült kezelésére áldozzon az adott intézmény, tudományos közlések támogatásával is.

A történeti földrajz mellett hasonló figyelmet kell fordítani az ilyen jellegű de a jelenkori állapotokat vizsgáló kutatásokra, amelyek segítségével a kulturális javak jelenlegi helyzete is feltérképezhető. Ahhoz ugyanis, hogy az Egyház történelmi és művészeti örökségének vallási életben betöltött szerepe, társadalmi és kulturális beágyazottsága megismerhetővé, hovatartozása pedig egyértelművé váljon, alapvető szükség van a kulturális javak összefüggésrendszerének teljes körű tisztázására és az adatok összehasonlító elemzésére.

Ezeknek az adatoknak a szakszerű kezelése és hozzáférhetősége is megkívánja az alkalmas és széles körben elfogadott – *szabványszerű* – módszerek alkalmazását. Célszerű tehát a nemzeti és nemzetközi szinten használt történeti-földrajzi módszerek felhasználása.

4.4. A fényképes adatrögzítés

A katalógus nélkülözhetetlen része a fényképes dokumentáció, ezért minden egyes nyilvántartó lapon szerepelnie kell legalább egy fényképnek a feldolgozott műalkotásról. Ezen felül kívánatos egy olyan fényképes levéltár kialakítása, amelyben fellelhető a műalkotások teljes körű dokumentációja: megtartási állapot, esetleges restaurálások, a műalkotással kapcsolatos különleges események. A fényképes dokumentáció egészének lelkiismeretes gondozása ugyanis nélkülözhetetlen eszköze a kultúrkinccs beazonosításának, történeti és kritikai vizsgálatának, lopás vagy jogtalan elidegenítés esetén pedig a birtokba való visszahelyezésének.

Fontos feladat a századunk folyamán készített fényképes anyag visszaszerzése és megőrzése is, amelynek fontosságát mi sem bizonyítja job-

ban, mint az a helyzet, amikor a műalkotáson végbevitt átalakításoknak ez a fajta forrás az egyetlen dokumentuma. Különös figyelmet kell tehát fordítani a közelmúlt fényképes dokumentációjának szakszerű őrzésére és esetleg korszerű adathordozókra történő felvitelére.

Napjainkban az audiovizuális eszközök a fényképészet területén is sokféle lehetőséget kínálnak. A meglévő fényképes anyagokat fel lehet használni oktatási és népszerűsítő célokra is, segítve ezzel az információk áramlását és a közvélemény formálását. Nem szabad alábecsülni tehát ezeknek a technológiáknak az alkalmazását, amikor a katalógus-rendszer kialakítása közben a képi adatok rögzítése sorra kerül.

Természetesen az utóbbi intézkedés kivitelezése nem minden helyzetben és nem minden helyi egyházban valósítható meg. Az új technológiák lehetőségeinek és korlátainak ismerete mindazonáltal lehetővé teszi a hibák, mulasztások és szükségtelen félmegoldások elkerülését.

4.5. A katalógus szerkesztése

A katalógus-nyilvántartó lapokat katalógusba kell rendezni, ez az adatgyűjtési és rendszerezési folyamat gyűjtőhelye. Minden katalógus esetén ki kell dolgozni egy, a nyilvántartó lapok elhelyezési, összesítési, kezelési és használati módszerének megállapítására alkalmas működési rendszert.

A cédulás nyilvántartási rendszer adatai hagyományosan helyrajzi alapon rendeződtek, és ez biztosította a dokumentum meghatározott területi környezetben való elhelyezését, valamint az esetleges hiányosságok azonnali kimutatását. A helyrajzi rendszert olykor tematikus és személyekre vonatkozó nyilvántartás egészítette ki, hogy ez további keresési kulcsokat adjon a kutató kezébe. Ebben az esetben a katalógus-nyilvántartó lapokon és az esetleges kiegészítő iratokon kívül kulcsszavas nyilvántartó lapok rendszere segítette a kutatót. Ezt a rendszert napjainkban a számítógépes nyilvántartás bevezetése teszi fokozatosan idejétmülttá. Az összegyűjtött adatokat ugyanis többféle, előzőleg meghatározott és kutatási rendszerekbe szervezett hozzáférési kulcs révén lehet lehívni és felhasználni.

Főleg a nagy mennyiségű dokumentációs anyagot befogadó központi katalógusok elrendezésével és használatával kapcsolatos jelenlegi elvárások vezetnek a hagyományos módszerek mellé rendelt gépi módszerek alkalmazásához. A katalógus számítógépes kezelése sokféle előnyt kínál, lehetőséget az adatok teljessé tételére, az erőforrásokkal való takarékosagra, a könnyű használatra és az adatok használatával és a konkrét tár-

gyakkal kapcsolatos statisztikai mérésekre, ezenkívül pedig központi és helyi szinten egyaránt megkönnyíti a szakmai ellenőrzést és a munkatervek kidolgozását.

A katalógusok rendezése során nem mindig van mód magas színvonalú informatikai megoldások alkalmazására, még akkor sem, ha nyilvánvaló ezek ösztönző hatása, amelynek eredményeként szélesebb körű és nagyobb távlatú lesz a katalógizálási munka. A más katalógusokkal összekapcsolható számítógépes katalógus létrehozása egymással kompatibilis programok alkalmazását kívánja, ennek érdekében intézményközi megállapodásokra kell tehát törekedni. Mindazonáltal nem szabad elfeledkezni arról, hogy a számítógépes katalógus nem helyettesíti az eddig használt és jelenleg is használatban levő cédulás katalógusok alkalmazását és nem érvényteleníti ezek létjogosultságát.

4.6. A katalógus kezelése

A szóban forgó tényezők összetettsége miatt minden egyes helyi egyházban különös gondot kell fordítani a katalógus kezelésére. Ezt a kötelezettséget azért kell komolyan venni, hogy ne vesszenek kárba a személyi és anyagi erőforrások, és hogy ennek eredményeképpen megválaszthatóak legyenek a rövid-, közép- és hosszú távon alkalmazható módszerek.

Megelőző felmérések segítségével biztosítani kell, hogy a katalógus kezelésének legfontosabb célja, a biztonsági igények felismerése és a nyilvántartási rendszerrel szemben támasztott elvárások teljesítése megvalósuljon. Ilyen módon teljesíthetőek azok a különböző célkitűzések, amelyek a kulturális értékek biztonságát, a karbantartási munkálatok lefolytatását és a javak lelkipásztori célú felhasználását szolgálják. Bármilyen is legyen a katalógus elfogadott kezelési rendszere, rendeltetésénél fogva biztosítani kell a kultúrkinccs összefüggésrendszerének megőrzését és egyházi használatának fenntartását.

A kezelési rendszer alapvetően meghatározza a katalógus használatának módját és alkalmassá teszi általános rendeltetésének betöltésére. A katalógust különösen egyházi téren nem szabad egy zárt és véglegesnek szánt „levéltárnak” tekinteni. Az egyházi katalógus inkább az „anyakönyvekhez” hasonlítható, hiszen lehetővé kell tegye más adatok bevonását, a dokumentáció gyarapítását, korszerűsítését, adatok javítását és finomítását. A kulturális javak katalógusa csak így tarthatja fenn, és töltheti be rendeltetését, csakis így maradhat a történelmi és művészeti örökség megismerésének, kezelésének, védelmének és megbecsülésének hatékony eszköze.

5. Leltározás-katalogizálás: FELELŐS INTÉZMÉNYEK ÉS ALKALMAZOTTAK

A leltározás és a katalogizálás megkezdése előtt gondos megfontolást igényel az ágazat alkalmazottainak felkészítéséért felelős intézmények szervezése.

Ennek keretében különleges jelentőséggel bír az intézmények közti kapcsolat, az egyházi felelősök fogékonnyá tétele és a keresztény közösség nevelése.

5.1. Az intézmények

A katalogizálásról történő gondoskodás minden olyan helyi egyház kötelessége, amely feladatának érzi, hogy e célból intézményeket hozzon létre és bátorítsa ezek együttműködését egy megfelelő rendszer működtetése érdekében. Különösen az illetékes egyházi hatóságok feladata, hogy a más-más helyzet adta lehetőségek figyelembevételével, ahol erre mód és igény van, a köz- és magánintézményekkel tárgyalásokat folytassanak és megállapodásokat kössenek a kezelési rendszer megtervezése, a módszerek kidolgozása, a katalógust készítő személyek szakképzése és az anyagi erőforrások biztosítása érdekében. Abban az esetben is, amikor az egyes helyi egyházak önállóan meg tudják szervezni az egyházi tulajdonban lévő kulturális javak katalogizálását, minden, egy adott terület történelmi, művészeti és kulturális örökségének pontos feltérképezésében érdekelt erő (Egyház, állam, magánszemélyek) tevélegesen bevonásán kell fáradozni. A leltár-katalógus megtervezése ilyen esetben optimális eredményeket érhet el.

A történelmi, művészeti és kulturális örökség leltározása és katalogizálása gyümölcsöző intézményközi együttműködési folyamatokat indít meg a hasonló feladatokkal rendelkező egyházi és világi szervezetek között. A kezdeményezés sikerének előfeltétele az adatok és a képanyag kölcsönös hozzáférhetősége. Ahhoz, hogy ezek a dokumentációs anyagok egyetlen rendszerben egyesíthetők legyenek, olyan elméleti és gyakorlati irányelvek alkalmazására van szükség, amelyeket egyházi, nemzeti és nemzetközi szinten a hasonló feladatokat intézményes keretek között el látó szervezetek dolgoztak ki.

Abban az esetben, ha az egyházi és világi intézmények közötti együttműködés lehetetlen volna, az Egyház feladata mindenesetre – amint erre

már a fentiekben utalás történt –, hogy törvényei és rendelkezései alapján, a kívánatos módon lebonyolítsa saját javainak leltározását és katalogizálását.

5.2. Az alkalmazottak

A leltározási és katalogizálási munkát megfelelően felkészített (akár egyházi, akár világi) személyeknek kell végezniük. Ez a felkészültség a katalógus-nyilvántartó lapok összeállítására és a leltár-katalógus kezelésére kell hogy kiterjedjen.

A nyilvántartó lap összeállítójának (a továbbiakban: nyilvántartó) szerepe különösen fontos, hiszen sokféle tudományág foglalkozik a vallási rendeltetést betöltő, különböző jellegű kulturális javak (régészeti leletek, épületegyüttesek, műalkotások, liturgikus berendezési és használati tárgyak, bútorok, szent öltözékek stb.) kutatásával.

Magas szakmai tudásra a nyilvántartó oly módon tehet szert, hogy mindenekelőtt elsajátítja a nyilvántartó lapok szerkesztési elvét és gyakorlatát, emellett pedig szakértőjévé válik az „anyagi kultúrának”, hogy az emberi kéz legkülönfélébb alkotásain is fel tudja fedezni a műalkotást létrehozó kulturális közeg ismertetőjeleit. Kívánatos továbbá, hogy a nyilvántartó más, átfogóbb tudományos szakterületek vonatkozásában is (művészettörténet, egyháztörténet, történelem, teológia, liturgika, kánonjog) elégséges ismeretekkel rendelkezzen. Mivel azonban nem lehet valaki minden tudományágban jártas, azzal a képességgel is rendelkeznie kell, hogy az időről időre felbukkanó szakmai kérdésekben (régészeti, építészeti, írástörténeti, aranyműves, drágakövek kutatási, textiltörténeti, könyvészeti stb.) rá tudjon találni, és igénybe tudja venni a külső segítséget. Ezenkívül tudnia kell alkalmazni fényképezési, felmérési, térképezési és rajzos technikákat, hogy a nyilvántartó lapot szükség esetén el tudja látni magára a műalkotásra vagy annak környezetére vonatkozó képi anyaggal. Munkáját olyan jogi és hivatali ügyekben jártas szaktanácsadók kell hogy segítsék, akik támaszai tudnak lenni abban, hogy örködhessen az egyházi intézmények függetlenségén (legyenek ezek akár tulajdonosai, akár kezelői az adott kulturális értékeknek), és kifogástalan módon szabályozhassa az összegyűjtött adatok felhasználását.

A leltározás-katalogizálás során a számítógépes eszközök és módszerek alkalmazására irányuló szükségszerű törekvések megfelelő képzettséget igényelnek a kezelő által használt adatfelvevő és adatellenőrző rendszerek terén is.

A túlon túl összetett módszerek és kezelési szabályok a kevésbé felkészült kezelők mellett (akik sok esetben már az adott egyházi intézmény alkalmazásában állnak) szükségessé teszik egyéb szakértők foglalkoztatását. Az önkéntesek közreműködése a szakértő személyzet munkájának támogatására nem csak hasznos, de olykor szükséges is.

A nyilvántartó felkészültsége a legjobb garanciája a vállalkozás szakszerű lefolytatásának, a munka folyamatos elvégzésének és a további tudományos kutatás lehetőségének. A felkészítést gondosan előkészített, tervszerű, az elvárható ismeretek átadására alkalmas külön tanfolyamok révén kell biztosítani. A fényképészekről is elvárható a leltározásra és katalogizálásra szakosodott, magas színvonalú szakmai tudás és tapasztalat. Végül kívánatos a nyilvántartó továbbképzése időről időre, hogy ezek keretében megismerhesse a kulturális javak egyre rendszerezettebb és kifinomultabb kezelési módozatait.

A kulturális javak leltározásával és katalogizálásával foglalkozó intézményeknek tevőleges szerepet kell vállalniuk a hivatásos nyilvántartók és az esetleges önkéntesek képzése terén. A közvetlenül érdekelt intézmények mellett igen fontos, hogy a világi egyetemek és az egyházi felsőoktatási intézmények külön tanfolyamokat indítsanak a más-más tevékenységi körben dolgozó adatkezelők képzésére.³⁷

³⁷ Néhány példa a képzésre irányuló kezdeményezésekre. Pápai intézmények által működtetett: Scuola Vaticana di Paleografia, Diplomatica e Archivistica (Vatikáni Titkos Levéltár, Vatikánváros); Scuola Vaticana di Biblioteconomia (Vatikáni Pápai Könyvtár, Vatikánváros); Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana (Róma, Olaszország); Corso Superiore per i Beni Culturali della Chiesa (Pápai Gergely Egyetem, Róma, Olaszország). A katolikus egyetemek által működtetett: Scuola di Specializzazione in Storia dell'Arte (Szent Szív Katolikus Egyetem, Milánó, Olaszország); Institut des Arts Sacrés (Teológiai és Vallástudományi Tanszék, Párizsi Katolikus Intézet, Franciaország); Curso de Mestrado em Patrimologia Sacra (Portugál Katolikus Egyetem, Porto, Portugália); Curso de diplomado en Bienes Culturales de la Iglesia (Latin-Amerikai Egyetem, Mexikóváros, Mexikó); Szakképző tanfolyamok az egyházi kulturális örökség megőrzésére és megismertetésére (VI. Pál Művészeti Intézet, Washington, USA); New Jersey Catholic Historical Records Commission (Seton Hall Egyetem, New Jersey, USA). Egyéb felsőfokú intézetek által működtetett: Master de Restauración y Rehabilitación del Patrimonio (Alcalá-i Egyetem, Spanyolország); Cátedra de Arte Sacro (Monterrey-i Egyetem, Mexikó).

6. BEFEJEZÉS

Az egyházi jellegű történelmi és művészeti örökség gondozása egy adott társadalom műveltségi fokát jelző, az Egyház számára is elsősorban fontos tevékenység. Az Egyház mindig is vallotta magáról, hogy az „emberi értékek ismerője”³⁸, és minden korszakban támogatta a szabad művészetek fejlődését, és biztosította az evangelizációs küldetésének teljesítésére rendelt műalkotások gondozását. Ugyanis „amikor az Egyház küldetése szolgálatába állítja a művészetet, akkor ezt nem csak esztétikai megfontolások miatt teszi, hanem hogy engedelmességen a kinyilatkoztatás és a megtestesülés sajátos »logikájának«”³⁹.

A leltározás és a katalogizálás ebben az összefüggésben az egyházi kulturális javak védelmének és megbecsült kezelésének az eszköze. A tudományos munka és a kutatási eredmények ezt követő felhasználása a leltár-katalógus rendeltetési körének két, egymást kiegészítő mozzanataként határozható meg. Az összegyűjtött anyag ésszerű elrendezésétől így vezet az út az adatok kritikai értelmezéséig, a műalkotások összefüggésrendszerének meghatározásáig és vallási vagy kulturális rendeltetésük megőrzéséig.

Túlhaladott felfogás tehát az adatgyűjtést csupán a kulturális örökség összeírásaként értelmezni, amelynek egyedüli célja a jogi védelem biztosítása. A jelenlegi elvárások ezzel szemben megkövetelik a tudományos értékű, megbízható ismeretek kutatását, ezek naprakész frissítését és különösen az összegyűjtött adatok kulturális és egyházi hasznosítását.

A leltározást és a katalogizálást tehát olyan tevékenységek összességékként kell értelmezni, amely célját tekintve a kulturális javak védelmére, kezelésére és megbecsülésére irányul. Ezt a célt szolgálja az ismeretek megfelelő elrendezése és az ehhez szükséges módszerek alkalmazása, nem zárva ki e módszerek közül a számítógépes megoldásokat és más rendszerek közbeiktatását. A gyorsan rongálódó és nehezen kezelhető dokumentumok egyszerű tárhelyét jelentő levéltár képzetét olyan mozgatmas

³⁸ VI. Pál, *Populorum Progressio* kezdetű enciklikája 13. pont: „Christi Ecclesia, iam rerum humanarum peritissima”, in: *AAS* 59 (1967), 263.

³⁹ II. János Pál, *L'importanza del patrimonio artistico nell'espressione della fede e nel dialogo con l'umanità* témájú, 1995. október 12-i beszéde, in: *L'Osservatore Romano*, 1995. október 13., 5.

levéltár képével kell helyettesíteni, amely lehetővé teszi a levéltár elemi egységein, meghatározott tartalmi mezőin keresztül saját adatainak átjárhatóságát, és az adatok áramoltatását más egyházi, nemzeti és nemzetközi szintű levéltárak sokaságával.

Az Egyháznak saját öröksége védelme érdekében a leltározás-katalogizálás terén a megújulást kell szorgalmaznia, szabályozva a birtokában lévő adatokhoz való hozzáférést és ezeknek a lelki-szellemi értéként történő megbecsülését. Mivel pedig a vallási vonatkozású kulturális javak egyéb vonatkozásokkal is rendelkeznek, a leltározás-katalogizálás kötelezettsége nem válhat kizárólag egyházi feladattá, hanem kedvező körülmények esetén ki kell terjednie a világi hatóságokra és a magánszemélyekre is.

Az Egyház azáltal, hogy leltárait és katalógusait hatékonyan megszervezi, a „globalizálódó világ” kultúrájának részévé válik, miközben egyházi jelentőséggel ruházza fel az illetékességi körébe tartozó dokumentumokat és információkat. Így az Egyház saját egyetemességéről tesz tanúságot annak a hatalmas örökségnek a kutathatóságával és hozzáférhetőségével, amelyet minden olyan helyen megteremtett és ma is gazdagít, ahol az evangelizáció küldetését teljesíti. Teszi mindezt azért, hogy az informatikai módszerekre alapozott leltározás és katalogizálás révén megvalósuljon II. János Pál pápa iránymutatása: „A régészeti lelőhelytől a keresztény művészet legújabb alkotásáig (minden műalkotáson keresztül) kell hogy a ma élő ember a maga teljességében lássa az Egyház történetét, és ez segítse őt abban, hogy felismerje Isten titokzatos, üdvözítő tervének vonzó erejét”⁴⁰.

Ezt a munkát, amely minden egyes helyi egyház feladata – legyen szó akár a régmúlt akár a legújabb idők során evangelizált területekről –, bizonyára akadályozza az anyagi erőforrások hiánya, főként a fejlődő országokban, ahol a szegénység leküzdése a keresztény közösség elsődleges gondját képezi. Mégis az előrelépés érdekében az adott társadalom műveltségi szintjének emelése is fontos feladat. Hiszen „az Egyház, az élet tanítómestere, nem teheti meg tehát, hogy nem veszi magára azt a hivatást is, hogy segítse a ma élő embert abban, hogy a szépség és a bölcsesség vonzó erejére és ennek mély lelki visszhangjára ismét rátaláljon, amely időről időre előtör, amióta az ember a történelem útját járja”⁴¹.

⁴⁰ II. János Pál, *I beni culturali possono aiutare l'anima nella ricerca delle cose divine a costituire pagine interessanti di catechesi e di asceti* témájú, 1997. szeptember 25-i üzenete, in: *L'Osservatore Romano*, 1997. szeptember 28., 7.

⁴¹ *Uo.*

Éppen ezért a történelmi és művészeti örökség megismerése, még ha csekély mértékben is, de nem mellékes tényezője a lelki fejlődésnek. Ebben az esetben pedig a főpásztorok felelősségi körébe tartozik ezen a téren a nemzeti és nemzetközi összefogás előmozdítása, a tehetősebb országok egyházainak feladata pedig, hogy támogassák a kisebbségek, valamint a súlyos gazdasági nehézségekkel küzdő népek kultúrájának védelmét.

Az emberiség szolgálatával mély lelki egységet alkotó evangelizációs küldetése teljesítésében főpásztori szolgálatára Isten áldását kérve tisztelettel és szeretettel köszöntöm Főtisztelendőségedet és maradok Eminenciádnak (Excellenciádnak)

Jézus Krisztusban őszinte híve:

† Francesco Marchisano
elnök

Carlo Chenis, S. D. B.
titkár

Vatikánváros, 1999. december 8.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Leltározás-katalogizálás: TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEK	7
2. Leltározás-katalogizálás: ÁLTALÁNOS MEGKÖZELÍTÉS	15
2.1. <i>A leltározás-katalogizálás fogalma</i>	15
2.2. <i>A leltározás-katalogizálás tárgya</i>	16
2.3. <i>A leltározás-katalogizálás módszere</i>	17
2.4. <i>A leltározás-katalogizálás céljai</i>	18
2.4.1. <i>A történelmi és művészeti örökség megismerése</i>	18
2.4.2. <i>A történelmi és művészeti örökség védelme</i>	19
2.4.3. <i>A történelmi és művészeti örökség megbecsülése</i>	20
3. Leltározás: A TÖRTÉNELMI ÉS MŰVÉSZETI ÖRÖKSÉG FELMÉRÉSÉNEK ELEMI SZINTJE	22
3.1. <i>A történelmi és művészeti örökség jelentősége</i>	22
3.2. <i>A történelmi és művészeti örökség összefüggésrendszerének megőrzése</i>	23
3.3. <i>A műalkotások kutatása</i>	25
3.4. <i>A műalkotások elkallódásának veszélye</i>	26
3.5. <i>A leltározás megszervezése</i>	28
4. Katalogizálás: A TÖRTÉNELMI ÉS MŰVÉSZETI ÖRÖKSÉG FELMÉRÉSÉNEK ELMÉLYÜLTEBB SZINTJE	29
4.1. <i>Adatrögzítés a katalogizálás során</i>	29
4.2. <i>A katalogizálás szempontjai</i>	31
4.3. <i>A történelmi-földrajzi adatgyűjtés</i>	33
4.4. <i>A fényképes adatrögzítés</i>	34
4.5. <i>A katalógus szerkesztése</i>	35
4.6. <i>A katalógus kezelése</i>	36
5. Leltározás-katalogizálás: FELELŐS INTÉZMÉNYEK ÉS ALKALMAZOTTAK	37
5.1. <i>Az intézmények</i>	37
5.2. <i>Az alkalmazottak</i>	38
6. BEFEJEZÉS	40